

Reconsidering “The Prescription to Commit Hateful Acts” as a Critique of Utilitarianism and Its Responses in Medical Ethics and Law

Amin Ghasempour ¹ Azade Shams ²

1. Graduate of the Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Iran. E-mail: Amin.Ghasempour@ut.ac.ir
2. Master's Student in Private Law, University of Tehran. Iran. E-mail: azade.shams@ut.ac.ir

Article Info:

Article type:
Research Article

Article history:

Received:

June 6, 2024

Received in revised form:

August 26, 2024

Accepted:

November 16, 2024

Published online:

September 6, 2026

Keywords:

Consequentialism,
Utilitarianism, Abhorrent
Acts, Criticism, Medical
Ethics.

Abstract: Utilitarianism, as one of the main branches of consequentialism, is a branch of normative ethics that provides a criterion for measuring good and bad by emphasizing the results and consequences of actions. One of the criticisms of this approach is that this school of thought may, if necessary, condone wrong actions in order to achieve greater results and benefits. This criticism is also raised in the field of medical ethics and accuses utilitarianism, among other things, of undervaluing the life of one human being in order to achieve the health of many more. Among the different responses to this objection, two of them have been given attention, criticism and review by the authors of this article: first, a theory that focuses on pattern-based reasoning. Proponents of this theory believe that utilitarianism can respond to ‘moral dilemmas’ by relying on moral patterns such as ‘respect for bodily integrity and ownership of the body’. The second response challenges the realism of manifestations and instances of dilemmas and further argues that this criticism (assuming it is accepted) is not only directed at utilitarianism and that other ethical approaches are also entangled in this objection. Proponents of this argument believe that framing examples in unrealistic conditions makes moral judgment difficult and that examples should be examined in real conditions in order to make more accurate judgments about their right or wrong. The authors of this article have critically examined these two arguments using an analytical-descriptive method.

Cite this article: Ghasempour, A. Shams, A(2026). Reconsidering “The Prescription to Commit Hateful Acts” as a Critique of Utilitarianism and Its Responses in Medical Ethics and Law, *Philosophical Meditations*, 16(38), 11-44. <https://doi.org/10.30470/phm.2024.2031352.2533>

© The Author(s).

Publisher: University of Zanjan.

DOI: <https://doi.org/10.30470/phm.2024.2031352.2533>

Homepage: phm.znu.ac.ir

Introduction: Within the realms of ethics and philosophy, utilitarianism, as the primary branch of consequentialism, provides a criterion for judging right and wrong based on the results and consequences of actions. One criticism leveled against this approach is that, if necessary, it might condone wrong actions in order to achieve greater benefits or results. This criticism is also raised in the field of medicine, accusing utilitarianism, among other things, of undervaluing the life of one individual in order to achieve the health of many. Can we still rely on utilitarianism as a guide for action from the perspective of medical ethics, especially in today's complex and multifaceted circumstances?

The issue of prescribing harmful actions has always occupied the minds of thinkers as one of the most challenging concerns of moral philosophy. Utilitarianism, as one of the most prominent ethical

theories, has also been repeatedly criticized and examined by various philosophers such as Bentham, John Stuart Mill, and others, as well as by contemporary philosophers such as John Rawls, Ronald Dworkin, and Woodard.

The novelty of this research lies in its use of analytical tools of moral philosophy, particularly applied ethics theories, to examine the legal and ethical dimensions of prescribing harmful actions “in the field of medicine.” By focusing on the medical field, this research seeks to present an ethical framework that can be helpful in dealing with complex decision-making in this area. To the best of the authors' knowledge, this topic has not been addressed with this depth and perspective in domestic sources.

Most of the materials presented in this research are drawn from the existing literature in Western law, although in each case where there is a precedent in domestic or Islamic law on

the subject, it has been mentioned. The focus on Western medical law in this article is mainly due to the existing gap in Iranian medical law. It should not be argued that relying on Western literature and theories is unfounded due to the differences between Western law and the foundations of Iranian and Islamic law; because "law" as a science of law, like philosophy as the knowledge of "existence," is part of the common heritage of humanity and knows no bounds.

Methodology: In this paper, we examine the ethical challenge of prescribing harmful and hateful actions within the framework of utilitarianism. Utilizing the renowned 'Dr. Karloff' example, introduced by Judith Thomson, we examine the objections and responses of utilitarians. Dr. Karloff, a skilled surgeon, confronts a harrowing dilemma: saving the lives of five patients hinges upon transplanting the organs of a

healthy individual. Does utilitarianism, considering the salvation of five lives, permit Dr. Karloff to sacrifice a healthy person to fully save the other five? This dilemma has been frequently discussed in the literature of moral philosophy, but in this paper, we approach it from a novel perspective. Employing a descriptive and analytical approach, the authors scrutinize the responses provided to the posed ethical challenge and ultimately present their own critique and conclusion.

Findings: Among the various responses given to this challenge, two have garnered the attention, critique, and analysis of the authors of this paper. The first are arguments grounded in ethical patterns, which we refer to as 'pattern-based reasons'. Proponents of this theory argue that utilitarianism can address the objection of 'unseemly actions' by relying on ethical patterns such as 'respect for bodily

integrity and ownership of the body'. These patterns, even if not legally recognized, can serve as moral justifications for either approving or disapproving of actions.

Christopher Woodard is a pioneer and originator of this theory. In the Dr. Karloff example, he argues that taking a healthy person's organs without their consent is 'disrespectful', even if it saves five lives. The reason is that this action violates the pattern of 'respect for bodily integrity and ownership of the body.'

The second response challenges the realism of the manifestations and instances of the objection and further argues that this criticism (assuming it is accepted) is not solely directed at utilitarianism but also implicates other ethical approaches. Adherents of this argument believe that framing examples in unrealistic conditions makes moral judgment difficult and that examples should be examined in real-world conditions so that

we can make more accurate judgments about their morality or immorality. Mark Stein has raised this response in the field of medical ethics and the equitable distribution of healthcare resources. While acknowledging that the Dr. Karloff example would have negative consequences in the real world, he argues that the example is unrealistic. To demonstrate the distortion and invalidity of abstract examples, he presents the example of an 'organ transplant spaceship' (which will be explained later) in which killing one person to save the lives of five is acceptable under certain conditions. Stein believes that framing examples in unrealistic conditions makes moral judgment difficult and that examples should therefore be examined in real-world conditions so that we can make more accurate judgments about their morality or immorality.

Discussion and Conclusion: It must be acknowledged that the

response of 'pattern-based reasons' is not flawless. Firstly, Woodard's theory, by relying on 'patterns' to defend utilitarianism, has somewhat resorted to Kantian absolutes and a deontological approach, which signifies a departure from consequentialism. Secondly, his proposed system sometimes falters in explaining certain moral subtleties and overlooks the complexities of the real world. Furthermore, the shadow of moral relativism looms over it, as different ethical patterns may clash in the battlefield of morality.

Stein's argument, in defense of utilitarianism, is commendable and is strong in that, instead of borrowing from other normative approaches, it has shown the repulsiveness of hateful behaviors by relying on utilitarian principles. However, due to an excessive focus on examples, an extreme interpretation of utilitarianism, disregarding fundamental moral rules, and altering the

conditions of examples, it lacks the necessary strength and cannot be considered a comprehensive and well-founded defense of this philosophical principle. Nevertheless, some elements of this argument can be utilized to construct a comprehensive intellectual system in defense of utilitarianism.

References

- Anscombe, G. E. M. 1958. 'Modern Moral Philosophy'. *Philosophy* 33: 1–19.
- Arabi, Seyed Hadi, 2015, *Justice in Utilitarian Thought*, *Quarterly Journal of Human Sciences Methodology*, No. 84, pp. 65-86.
- Badini, Hasan, 2004, *Doctoral Dissertation on "Philosophy of Civil Liability"*, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran.
- Becker, Lawrence C., 2001, *Encyclopedia of Ethics*, Routledge; 2nd edition.
- Butler, J. 2006b/1736. 'The Analogy of Religion, Natural and Revealed, to the Constitution and Course of Nature'. In D. E. White (ed.). *The Works of Bishop Butler*.

- Rochester: University of Rochester Press.
- Carson. T. L. 2005. 'Ross and Utilitarianism on Promise Keeping and Lying: Self-Evidence and the Data of Ethics'. *Philosophical Issues* 15: Normativity: 140–157.
 - Dostoevsky, F. 1993/1880. *The Brothers Karamazov*. Translated with an Introduction and Notes by D. McDuff. Harmondsworth: Penguin.
 - Dworkin, Ronald, 2000, *Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality* (Harvard University Press).
 - Ewing, A. C. 1948. 'Utilitarianism'. *Ethics* 58(2): 100–111.
 - Hurka, T. 2014. *British Ethical Theorists from Sidgwick to Ewing*. Oxford: Oxford University Press.
 - Hussein Arshadi, M., Kavandi, S., & Jahed, M. (2015). An investigation into the Smart's Act-utilitarianism. *Wisdom And Philosophy*, 11(43), 43-70.
 - Jeske, D. 1998. 'Families, Friends, and Special Obligations'. *Canadian Journal of Philosophy* 28: 527–555.
 - Kagan, S. 1989. *The Limits of Morality*. Oxford: Clarendon Press.
 - Katouzian, Nasser, 2013, *General Principles of Contracts*, Volume 4, Tehran: Sahami Enteshar Co.
 - Kavandi, S., Jahed, M., & Arshadi bidgoli, M. H. (2014). The Problem of Calculation in Utilitarianism: Censure of J.J.C.Smart. *Journal of Philosophical Investigations*, 8(14), 195-216.
 - Lyons, D. 1994. *Rights, Welfare, and Mill's Moral Theory*. New York: Oxford University Press.
 - Mahdavinejad, MohamadHosein; Zare', Ganjaverdi, Mortaza, 2015, *Utilitarianism from the Perspective of Hare*, *Metaphysical Researches*, Vol. 2, No. 1, pp. 115-136.
 - McCloskey, H. J. 1967. 'Utilitarian and Retributive Punishment'. *The Journal of Philosophy* 64: 91–110.
 - Miranda, Alejandro, (2017). Consequentialism, the Action/Omission Distinction, and the Principle of Double Effect: Three Rival Criteria to Solve Vital Conflicts in Cases of Necessity, *The American Journal of Jurisprudence*, Volume 62, Issue 2, pp. 209–229, <https://doi.org/10.1093/ajj/aux020>.

- Nelson, M. T. 2015. 'What the Utilitarian Cannot Think'. *Ethical Theory and Moral Practice* 18: 717–729.
- Nozick, R. 1974. *Anarchy, State, and Utopia*. Oxford: Blackwell.
- Nussbaum, Martha. (2007). *Frontiers of Justice. Disability, Nationality, Species Membership*. *Scandinavian Journal of Disability Research*. 9. 133-136.
- Pettit, P., and Smith, M. 2000. 'Global Consequentialism'. In B. Hooker, E. Mason, and D. Miller (eds) *Morality, Rules, and Consequences: A Critical Reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 121–133.
- Rawls, J. 1999. *A Theory of Justice*, revised edition. Oxford: Oxford University Press.
- Ross, W. D. (2002), *the Right and the Good*, Edited by Philip Stratton-Lake, New York: Oxford University Press.
- Scheffler, S. 1994. *The Rejection of Consequentialism: A Philosophical Investigation of the Considerations Underlying Rival Moral Conceptions*, rev. ed. Oxford: Clarendon Press.
- Sen, Amartya, 1982. 'Rights and Agency'. *Philosophy and Public Affairs* 11: 3-39.
- Sen, Amartya, 2003, *Inequality Reexamined* (Oxford, 1995; online edn, Oxford Academic, 1 Nov. 2003).
- Shahrivari, Akbar, *Philosophical Foundations of Just Health*, Session 4 (Lecture Notes), n.d., page 4 in the electronic version; accessed November 2022 via: <https://3danet.ir/just-health/>
- Smith, H. M. 2010a. 'Measuring the Consequences of Rules'. *Utilitas* 22: 413–433.
- Smith, H. M. 2010b. 'Subjective Rightness'. *Social Philosophy and Policy* 27: 64–110.
- Stauch, M., & Wheat, K. 2018. *Text, Cases and Materials on Medical Law and Ethics* (6th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315168326>.
- Stein, Mark S., (2012). 'A Utilitarian Approach to Justice in Health Care', in Rosamond Rhodes, Margaret Battin, and Anita Silvers (eds), *Medicine and Social Justice: Essays on the Distribution of Health Care*, 2nd edn (New York, 2012; online edn, Oxford Academic, 27 May 2015).
- Thomson, Judith Jarvis, 1990. *The realm of rights*. Cambridge, Mass, Harvard University Press.

- Woodard, Christopher, 2019.
Taking Utilitarianism
Seriously. Oxford, UK: Oxford
University Press.

شماره ۲۶۱۵-۲۵۸۸

تأملات فلسفی

شماره ۵۲۵۳-۲۲۲۸

انجمن حقوق حقوق اسلامی ایران

بازخوانی «تجویز ارتکاب اعمال نفرت‌انگیز» به‌عنوان نقدی بر فایده‌گرایی و پاسخ‌های

آن در حوزه اخلاق و حقوق پزشکی

امین قاسم‌پور^۱ | آزاده شمس^۲

۱. دانش‌آموخته دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران، رایانامه: f.ramin@qom.ac.ir

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه تهران، تهران، ایران، رایانامه: azade.shams@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله:

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ‌ها:

دریافت: ۱۴۰۳/۳/۱۷

بازنگری: ۱۴۰۳/۶/۵

پذیرش: ۱۴۰۳/۸/۲۶

انتشار: ۱۴۰۵/۶/۱۵

واژگان کلیدی:

نتیجه‌گرایی، فایده‌گرایی، اعمال نفرت‌انگیز، انتقاد، اخلاق پزشکی

چکیده: فایده‌گرایی به‌عنوان یکی از شاخه‌های اصلی نتیجه‌گرایی، چهره‌ای از اخلاق هنجاری است که با تأکید بر نتایج و پیامدهای اعمال، معیاری برای سنجش نیک و بد ارائه می‌دهد. یکی از انتقادات وارد شده بر این رویکرد عبارت است از اینکه این نحله فکری در صورت لزوم، ممکن است اعمال ناصواب را به انگیزه دستیابی به نتایج و فواید بیشتر، مباح شمرد. انتقاد مذکور در حوزه پزشکی نیز مطرح می‌گردد و فایده‌گرایی را از جمله، به بی‌ارزش شمردن جان یک انسان جهت نیل به سلامتی عده بیشتری از آدمیان متهم می‌نماید. در میان پاسخ‌های مختلفی که به این ایراد داده شده است، دو مورد آن مورد توجه، نقد و بررسی نگارندگان این مقاله قرار گرفته است: نخست نظریه‌ای که بر استدلال «الگوینان» تمرکز دارد؛ قائلین به این نظریه معتقدند فایده‌گرایی می‌تواند با اتکا به الگوهای اخلاقی مانند «احترام به تمامیت جسمانی و مالکیت بر بدن» به اشکال «اعمال خلاف شئون» در حوزه اخلاق پزشکی پاسخ دهد. پاسخ دوم واقع‌گرایانه بودن مظاهر و مصادیق اشکال را مورد چالش قرار می‌دهد و به‌علاوه استدلال می‌کند که این انتقاد (به فرض پذیرش)، صرفاً متوجه فایده‌گرایی نیست و سایر رویکردهای اخلاقی نیز به این چالش گرفتار هستند. قائلین به این استدلال معتقدند چارچوب‌بندی مثال‌ها در شرایط غیر واقعی، قضاوت اخلاقی را دشوار می‌کند و مثال‌ها را باید در شرایط واقعی بررسی کنیم تا بتوانیم به‌طور دقیق‌تر در مورد اخلاقی بودن یا نبودن آنها قضاوت کنیم. نگارندگان این مقاله به روش تحلیلی-توصیفی به نقد و بررسی این دو استدلال پرداخته‌اند.

استناد: قاسم‌پور، امین؛ شمس، آزاده (۱۴۰۵). بازخوانی «تجویز ارتکاب اعمال نفرت‌انگیز» به‌عنوان نقدی بر فایده‌گرایی و پاسخ‌های آن در حوزه اخلاق و حقوق پزشکی. تأملات فلسفی ۱۶ (۳۸)، ۴۴-۱۱.

<https://doi.org/10.30470/phm.2024.2031352.2533>

ناشر: دانشگاه زنجان.

© نویسندگان.

DOI: <https://doi.org/10.30470/phm.2024.2031352.2533>

Homepage: phm.znu.ac.ir

مقدمه

در قلمروی اخلاق و فلسفه، فایده گرایی به- عنوان اصلی ترین شاخه نتیجه گرایی، با تأکید بر نتایج و پیامدهای اعمال، معیاری برای سنجش نیک و بد ارائه می دهد؛ اما در این میان، پرسشی بنیادی ذهن را به خود مشغول می کند: آیا فایده گرایی، در دام تجویز اعمال ناصواب به سودای رسیدن به نتایج بهتر گرفتار نمی آید؟ آیا می توان از منظر اخلاق و حقوق پزشکی، به ویژه در شرایط پیچیده و چندوجهی کنونی، همچنان به فایده گرایی به عنوان یک راهنمای عمل اعتماد کرد؟

مسئله تجویز ارتکاب اعمال نفرت انگیز، به عنوان یکی از چالش برانگیزترین دغدغه های فلسفه اخلاق، همواره ذهن متفکران را به خود مشغول داشته است. فایده گرایی، به عنوان یکی از برجسته ترین نظریه های اخلاقی نیز بارها از سوی فیلسوفان مختلف همچون بنتام، جان استوارت میل و امثال ایشان و همچنین توسط فیلسوفان متأخری چون جان رالز، رونالد دورکین و وودارد مورد نقد و بررسی قرار گرفته است و در بدنه مقاله نیز به فراخور بحث، به برخی از آنها اشاره خواهد شد. نوآوری این پژوهش در آن است که با بهره گیری از

ابزارهای تحلیلی فلسفه اخلاق، به ویژه نظریه های اخلاق کاربردی، به بررسی ابعاد حقوقی و اخلاقی مسئله تجویز اعمال نفرت انگیز «در حوزه پزشکی» پرداخته است. این پژوهش با تمرکز بر حوزه پزشکی، به دنبال ارائه چارچوبی اخلاقی است که بتواند در مواجهه با تصمیم گیری های پیچیده در این حوزه راهگشا باشد. تا آنجا که نگارندگان پژوهش حاضر بررسی کرده اند، پژوهش مستقلی در این موضوع با این عمق و منظر در منابع داخلی انجام نگرفته است.

نکته دیگر آنکه مطالب ارائه شده در این پژوهش در عمده موارد برگرفته از ادبیات موجود در حقوق غربی است و البته در هر مورد که پیشینه ای در حقوق داخلی و یا اسلامی در باب موضوع وجود داشته باشد، به آن اشاره شده است. توجه به حقوق پزشکی غربی در این مقاله عمدتاً ناشی از خلأ موجود در حقوق پزشکی ایران بوده است. نباید ایراد شود که با توجه به تفاوت حقوق غربی با مبانی حقوق ایرانی و اسلامی، اتکا به ادبیات و نظریات غربی بی مبناست؛ چراکه «حقوق به معنای علم حقوق همانند فلسفه به معنی شناخت هستی، جزو میراث مشترک بشریت است و حد و مرز نمی شناسد... [لذا] بحث از

می‌دهد؟ این معضل، تاکنون در تألیفات فلسفه اخلاق بارها مطرح شده است، اما در این نوشتار از بُعدی دیگر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

این پرسش، چالشی جدی برای فایده‌گرایی است؛ چراکه اگر صرفاً به نتایج عمل توجه کنیم، به نظر می‌رسد کشتن فرد سالم برای نجات جان پنج نفر، اقدامی اخلاقی محسوب می‌شود؛ اما شهود اخلاقی بسیاری از افراد، حکم به نادرستی چنین عملی می‌دهد. توجه شود که در این بحث، مستقل بودن یا نبودن ارزشی به نام «عدالت» فعلاً مفروغ‌عنه در نظر گرفته شده است (Becker, 2001: 920-925) نویسندگان پارسی نیز به این موضوع اشاره کرده‌اند: عربی، ۱۳۹۴: ۷۵).

در میان پاسخ‌های مختلفی که به این چالش داده شده است، دو مورد آن مورد توجه، نقد و بررسی نگارندگان این مقاله قرار گرفته است: نخستین آنها عبارت است از استدلال‌های مبتنی بر الگوهای اخلاقی که از این پس از آنها با عنوان «استدلال‌های الگوبینان»^۲ یاد می‌کنیم. قائلین به این نظریه معتقدند فایده‌گرایی می‌تواند با اتکا به

مبانی فلسفی آن اختصاص به کشور خاصی ندارد؛ اینکه حقوق بر چه مبنایی استوار است؛ هدف آن چیست و چه رابطه‌ای با سایر قواعد اجتماعی مانند عدالت، اخلاق، مذهب و رسوم اجتماعی دارد، پرسش‌های بنیادینی است که در هر نظام حقوقی قابل طرح است ... در حقیقت، همچنانکه غرب در قرون وسطی از دستاوردهای علمی اندیشمندان اسلامی استفاده می‌کرد، ما نیز اکنون به پژوهش‌ها و نظریات اندیشمندان غربی نیاز داریم» (بادینی، ۱۳۸۳: ۲۰۱).

در این نوشتار، به واکاوی این چالش اخلاقی (تجویز ارتکاب اعمال ناصواب و نفرت‌انگیز در فایده‌گرایی) می‌پردازیم و در پرتو مثال مشهور «دکتر کارلوف» که توسط جودیت توماسن^۱ مطرح شده است، به بررسی اشکالات و پاسخ‌های فایده‌گرایان خواهیم پرداخت. دکتر کارلوف، جراح چیره‌دستی است که با معضلی هولناک روبه‌رو می‌شود: نجات جان پنج بیمار در گرو پیوند اعضای یک فرد سالم است؛ آیا فایده‌گرایی، با در نظر گرفتن نجات جان پنج نفر، به دکتر کارلوف، اجازه قربانی کردن فرد سالم را به انگیزه نجات کامل پنج فرد دیگر

الگوهای اخلاقی مانند «احترام به تمامیت جسمانی و مالکیت بر بدن» به اشکال «اعمال خلاف شئون» پاسخ دهد. این الگوها، حتی اگر در نظام حقوقی به رسمیت شناخته نشده باشند، می‌توانند به عنوان دلایل اخلاقی برای توجیه یا رد اعمال عمل کنند.

کریستوفر وودارد^۱ از پیشگامان و مبدعان این نظریه است؛ وی در مثال دکتر کارلوف، چنین استدلال می‌کند که برداشتن اعضای بدن فرد سالم بدون رضایت او، «غیرقابل احترام» است، حتی اگر این عمل جان پنج بیمار را نجات دهد. دلیل این امر آن است که این عمل، الگوی «احترام به تمامیت جسمانی و مالکیت بر بدن» را نقض می‌کند.

پاسخ دوم، واقع‌گرایانه بودن مظاهر و مصادیق اشکال را مورد چالش قرار می‌دهد و به علاوه استدلال می‌کند که این انتقاد (به فرض پذیرش)، صرفاً متوجه فایده‌گرایی نیست و سایر رویکردهای اخلاقی نیز در منجلاّب این ایراد، دامن آلود هستند. قائلین به این استدلال معتقدند چارچوب‌بندی مثال‌ها در شرایط غیرواقعی، قضاوت اخلاقی را دشوار می‌کند و مثال‌ها را باید در شرایط واقعی بررسی کنیم تا بتوانیم به‌طور دقیق‌تر

در مورد اخلاقی بودن یا نبودن آنها قضاوت کنیم.

این پاسخ را مارک استاین^۲ در حوزه اخلاق پزشکی و توزیع فایده‌مندانه منابع بهداشت و درمان مطرح کرده است. وی با قبول اینکه مثال دکتر کارلوف در دنیای واقعی پیامدهای منفی به دنبال خواهد داشت، استدلال می‌کند که این مثال واقع‌گرایانه نیست. او برای نشان دادن اعوجاج و بی‌اعتباری مثال‌های انتزاعی، مثال «ماشین فضایی پیوند اعضا» را (که در ادامه تشریح خواهد شد) ارائه می‌دهد که در آن، کشتن یک فرد برای نجات جان پنج نفر در شرایطی خاص قابل قبول است. استاین معتقد است که چارچوب‌بندی مثال‌ها در شرایط غیرواقعی، قضاوت اخلاقی را دشوار می‌کند و لذا مثال‌ها را باید در شرایط واقعی بررسی کنیم تا بتوانیم به‌طور دقیق‌تر در مورد اخلاقی بودن یا نبودن آنها قضاوت کنیم.

در ادامه این نوشتار، به بررسی عمیق‌تر این اشکال و پاسخ‌های فایده‌گرایان به آن می‌پردازیم. آیا می‌توان فایده‌گرایی را به گونه‌ای اصلاح کرد که به «گونه» فعل نیز توجه کافی داشته باشد؟ این پرسش، گامی

مهم در جهت یافتن پاسخی شایسته برای چالش اخلاقی فایده‌گرایی است. پیش از ورود به بحث، ابتدا اشکال موضوع مقاله را به‌طور خلاصه بررسی می‌کنیم تا بتوانیم به پاسخ‌های آن به‌طور شایسته‌تری بپردازیم.

۱. شرح اشکال

یکی از مهم‌ترین و جدی‌ترین اشکالات وارد بر نتیجه‌گرایی که در حوزه پزشکی نیز چهره خاص خود را می‌یابد، عبارت است از تجویز اعمال ناصواب از سوی نتیجه‌گرایان، صرفاً از این جهت که نتایج بهتری به ارمغان می‌آورند؛ اعمالی که به‌وضوح با شهود و باورهای راسخ آدمی در تضاد است. در این خصوص، جودیت توماسن مثالی را مطرح کرده است که در تبیین این اشکال به‌خوبی کمک می‌کند و بسیاری از نویسندگان نسبت به آن متعاقباً اظهارنظر کرده‌اند:

جراحی بسیار چیره‌دست به نام دکتر کارلوف، پنج بیمار داشت که اگر بی‌درنگ اعضای پیوندی دریافت نمی‌کردند می‌مردند؛ جراح فقط زمانی می‌توانست ایشان را کاملاً معالجه کند که یک فرد سالم را می‌کشت و اندامش را به آنان پیوند می‌زد؛ همچنین وی قادر بود طوری صحنه‌سازی کند که گویی اهداکنندگان به مرگ طبیعی مرده‌اند و هیچ‌کس متوجه قتل آنان نشود. آیا با این مفروضات، جراح اخلاقاً مجاز است که فرد سالم را بکشد و اعضایش را به پنج بیمار در انتظار مرگ پیوند بزند؟ (Thomson, 1990: 136)

اشکال موسوم به اعمال خلاف شئون، مدعی است که فایده‌گرایی به غلط، دلالت بر این دارد که برخی افعال خلاف شئون، از آنجاکه در ظاهر، نتایج بهتری ایجاد می‌کنند، اخلاقاً جایزند و در مثال بالا، عمل جراحی برای برداشتن اعضای بدن شخص «الف» را تجویز می‌کند. در حالی که این گونه اعمال، اموری هستند که به گمان منتقدان، اعتقادات راسخ بشر، آنها را منع کرده‌اند. هدف نقد، نشان‌دادن این است که این باورهای راسخ با فایده‌گرایی ناسازگار است و بدین‌وسیله بر فایده‌گرایی تردید بیفکنند.

باتلر آنجا که متذکر می‌شود سرقت در برخی اوقات می‌تواند فایده ایجاد کند، زیرا زیان فرد قربانی ممکن است با نفعی که سارق یا هر ذی‌نفعی از سرقت می‌برد جبران شود (به‌رغم اینکه چنین فعلی مسلماً شرورانه است)، چهره‌ای از این اشکال را نشان داده است. باتلر و اوینگ اشکال مزبور را با یک پرسش مطرح کرده‌اند: «آیا واقعاً صواب است که برای دست‌یافتن به خیر بیشتر، از هر وسیله‌ای که در اختیاران است استفاده کنید، از جمله نفرت‌انگیزترین و فرومایه‌ترین وسایل؟ اگر چنین نیست چگونه می‌توان از فایده‌گرایی دفاع کرد؟» (Butler, 2006:)

312, Ewing, 1948: 109) دیوید راس نیز در این خصوص آورده است که اگر فایده عهدشکنی حتی اندکی بیش از وفای به عهد باشد، فایده گرایِ عمل‌نگر، شکستن عهد را بر وفای به آن ترجیح می‌دهد (Ross, 2002: 34).^۱ کلاسیکی نیز به‌نوبه خود روایت دیگری را مطرح کرده است؛ وی می‌نویسد: اگر مجازات بی‌گناه یا مجازات نامتناسب با جرم، مطلوبیت را بیشینه می‌سازد، فایده‌گرایان باید این کار را بپذیرند [= این کار را توصیه می‌کنند] (McCloskey, 1967: 91).

نکته جالب توجه آنکه برخی نویسندگان با بدیهی دانستن چنین ایرادی نسبت به نتیجه‌گرایی و اینکه این چارچوب فکری، «کرامت» بشری را نادیده می‌انگارد، آن را با سایر نظریه‌ها مقایسه کرده و سرانجام متکلفانه، راه و روش دیگری را تحت عنوان «اصل اثر مضاعف»^۳ (یا اثر دوگانه) تشریح و پیشنهاد کرده‌اند (Miranda, 2017: 209-229).

صورت کلی اشکال ناشی از رفتارهای خلاف شئون چنین است که یک «گونه فعل» برگزیده می‌شود و سپس نخست ادعا می‌شود که فایده‌گرایان گاهی این گونه از افعال را می‌پذیرند و آنگاه ادعا می‌شود که دست کم برخی از این مواقع، افعالی از این قسم از نظر اخلاقی به‌وضوح نادرست هستند. گونه فعل ممکن است سرقت یا عهدشکنی و یا مجازات ناعادلانه باشد — یا از هر گونه دیگر، صرف‌نظر از میزان نفرت‌انگیز بودن آن. در حالی که «فعل اخلاقی باید با صرف-نظر از رجوع به نتایج آن، به وصف خوبی، بدی، باید و نباید متصف می‌شود» (مهدوی‌نژاد و زارع، ۱۳۹۴: ۱۳۳).

از آنجا که نتیجه‌گراییِ عمل‌نگر، صواب‌بودن فعل را با «پیامدهایش»، و نه با «گونه فعل»، پیوند می‌دهد، لذا این اشکال به بی‌واسطه‌ترین وجه ممکن به نتیجه‌گراییِ عمل‌نگر، قابل اطلاق است.

داستایفسکی از این حیث از راس و باتلر پیش‌تر می‌رود؛ او شخصیتی به نام آلیوشا

۱- شایان ذکر است که کارسن، اتکای راس بر شهود در خصوص وفای عهد را مورد نقد قرار داده است؛ در این خصوص رک: (Carson, 2005).

۲- هورکا پس از بررسی سیر تاریخی این ایراد، ادعا می‌کند که ایراد مزبور اولین بار در مقاله‌ای توسط اوینگ در سال ۱۹۲۷ ارائه شده است. رک: (Hurka, 2014: 166)

ساخته است که در برابر این پرسش قرار می‌گیرد که اگر شکنجه و کشتن یک کودک، منجر به افزایش سعادت و رفاه بشری (به هر نحو) شود آیا حاضر است اینکار را انجام دهد یا خیر؟ (Dostoevsky, 1993: 282)

پیش از ورود به جزئیات این اشکال و پاسخگویی به آن باید توجه داشت که چنانکه برخی نویسندگان تیزبین اشاره کرده‌اند (Stein, 2012: 54) این اشکال در هیأت فعلی، تنها متوجه نتیجه‌گرایی (فایده‌گرایی) نیست، بلکه دامنگیر سایر رویکردهای اخلاقی، به‌ویژه مساوات‌طلبی نیز تلقی می‌گردد؛ مثال‌هایی همچون مثال دکتر کارلوف که از سوی جویث‌توماسن مطرح شده است، برای مساوات‌طلبان چالش بزرگ‌تری است تا برای فایده‌گرایان؛ پیش از تشریح این موضوع لازم به ذکر است برخی از نظریه‌پردازان همانند رونالد دورکین^۱ مساوات‌طلبی را به دو نوع اصلی تقسیم می‌کنند (Dworkin, 2000)؛ «مساوات‌طلبی رفاه‌نگر»^۲ و «مساوات‌طلبی منابع‌نگر»^۳. در میان اندیشمندان پارسی نیز

عده‌ای از آنان بر همین روش رفته‌اند (شهریوری، بی‌تا).

اکنون فرض کنید پزشک حاضر در مثال توماسن، یک مساوات‌طلب رفاه‌نگر بود و نه یک فایده‌گرا؛ در این فرض، اکنون تصور کنیم او بیماری دارد که به‌شدت ناتوان است و تقریباً تمام عمرش رنج کشیده است؛ این بیمار به پنج اندام حیاتی متفاوت و (به‌دلایلی) از پنج فرد متفاوت نیاز دارد؛ یا فرض کنید این بیمار نگویند بخت به یک اندام واحد به‌ترتیب از پنج فرد مختلف نیاز دارد، زیرا بدن او پس از مدت‌زمان کوتاهی، عضو پیوندی را دفع می‌کند؛ همچنین یکی از ارکان فرضیه این است که هر پنج نفر مذکور، در طول زندگانی‌شان از رفاه بسیار بیشتری نسبت به بیمار بهره‌مند بوده‌اند؛ در این فرض، مساوات‌طلبی رفاه‌نگر (در وجه تمام‌عیار خود)، که مقید به قیود وظیفه‌گرایانه نیست، پزشک را ملزم خواهد کرد که پنج نفر را بکشد تا جان یک بیمار را نجات بدهد. توجه شود که این سخن تنها در مورد افراطی‌ترین گونه مساوات‌طلبی رفاه‌نگر نیست که قصد دارد با کاهش تراز کلی خیر،

۳- Resource Egalitarianism

۱- Ronald Dworkin

۲- Welfare Egalitarianism

به مساوات دست پیدا کند؛ چراکه اگر پزشک مساوات طلب، پنج بیمارِ فرادست را بکشد تا جان یک بیمارِ فرودست را نجات بدهد، با این کار تراز را پایین نیاورده است: فردی که نجات پیدا کرده، از مرگ پنج فرد دیگر منفعت حاصل کرده است؛ لذا حتی آنچه برخی تحت عنوان مساوات طلبی میانه‌رو از آن دفاع می‌کنند نیز پزشک مساوات طلبِ مثالِ توماسن را همچنان به اقداماتِ مرگبارِ سوق می‌دهد. افزون‌براین، چالشِ مزبور همچون سایر چالش‌های مساوات طلبیِ رفاه‌نگر، در مورد همه اقسام این نوع مساوات طلبی صادق است. انتقال از «تساوی در رفاه» به «تساوی در قابلیت‌ها» و نیز تأکید بر «فرصت» یا «مسئولیت»، آنگونه که نوسبام (Nussbaum, 2007: 133-136) و آمارتیا سن (Sen, 1995: 40) بدان معتقدند و مطرح می‌کنند^۱، تیغ جراحی را از ید پزشکِ داستانِ توماسن ضبط نمی‌کند. کشتن یک شخص برای نجات دادن جان پنج نفر در مثالِ اصلیِ پیوند اعضا، توماسن خطا است، اما به یقین کشتن پنج نفر برای نجات دادن یک نفر (که منتسب به

مساوات طلبی است)، بدتر است. در هر حال چنانکه گفته شد، مثال‌هایی همچون مثالِ توماسن در خصوص پیوند اعضا برای مساوات طلبان، چالشِ بزرگ‌تری است تا برای فایده‌گرایان. در واقع، مثال‌هایی مانند مثالِ توماسن، راس، داستایفسکی و غیره همواره برای به‌چالش کشیدن فایده‌گرایی مطرح می‌شوند و کمتر در نقد نظریه‌های مساوات طلبانه به میان می‌آیند. دلیل چنین تبعیضی به گفته مارک استاین شاید این باشد که «مساوات طلبان در مواجهه با این‌گونه مسائل و مثال‌ها مایلند در کنار اصول مساوات طلبانه، قیود وظیفه‌گرایانه را نیز به‌مثابه عناصری بنیادین در نظریه‌های خود بگنجانند» (Stein, 2012: 54)؛ امری که نتیجه‌گرایان نیز اگرچه (چنانکه خواهیم دید) به نحوی به آن یا به نتایج آن پایبندند لکن چون چنین پایبندی‌ای را در بوق و کرنا نکرده‌اند، به چنین اتهاماتی گرفتار می‌گردند. بنا بر موارد فوق، اشکال اصلی موضوع این بحث، این نیست که فایده‌گرایی افعالی از این قسم را علی‌الاطلاق روا می‌شمارد، زیرا این مطلب در خصوص دیدگاه‌هایی که

۱- آمارتیا سن و مارتا نوسباوم ادعا می‌کنند که «آنها در رفاه افراد مساوات برقرار نمی‌کنند، بلکه در قابلیت

دستیابی به کارکردها، مساوات برقرار می‌کنند». ر.ک. منابع ارجاع‌شده در متن.

اکثر منتقدانی که حامی آن هستند نیز صدق می‌کند؛ بلکه جهت تخصیص بحث به فایده‌گرایی می‌توان اشکال را این‌گونه بازتعریف کرد: فایده‌گرایی افعالی از این قسم را زمانی روا می‌شمارد که آشکارا ناصواب‌اند و در عین حال، بهترین نتایج را به بار می‌آورند.

حال، از بحث ارتباط این اشکال با سایر چارچوب‌های نظری که بگذریم، یکی از تفسیرهایی که از این تعریف می‌توان ارائه داد آن است که فایده‌گرایی به «منع‌های مطلق» (آن‌گونه که در گفتمان کانتی تبیین می‌شود) پایبند نیست.

نتیجه‌گرایان قاعدتاً به دو شیوه می‌توانند به اشکال مزبور پاسخ دهند:

یکی آنکه بپذیرند نظریه آنان، این افعال را در موارد معین و خاصی جایز می‌شمرد، اما نپذیرند این افعال خطا هستند. راه دیگر این است که با تعریف و استناد به «قیود اخلاقی»^۱ انکار کنند نظریه‌شان این افعال را در آن مواقع روا می‌شمارد. به گمان ما راهکار دوم

منطقی و عملی‌تر به نظر می‌رسد؛ اگر نتیجه‌گرایان بتوانند وجود «قیود اخلاقی» از این قسم را تبیین کنند، می‌توانند توضیح دهند چرا نقض منع‌های مطلق اخلاقی، جز در مواردی که عدم ارتکاب آنها به بروز فاجعه می‌انجامد، ناصواب است. ناگفته نماند غیر از دو روش مذکور، برخی فایده‌گرایان پاسخ‌هایی به اشکالات داده‌اند که بیشتر به پاک کردن صورت مسئله شباهت دارد تا پاسخ اصل مشکل و این موارد از بحث ما خارج است؛ چنانکه گفته شده است «اسمارت برای اینکه از انتقادها بگریزد، به جای مقایسه پیامدها از مقایسه دو وضعیت کلی سخن به میان می‌آورد و با این کار صورت مسئله را پاک می‌کند» (کاوندی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۱۲؛ همچنین: ارشدی و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۲)

برخی از منتقدان فایده‌گرایی، در مطلق بودن منع‌های اخلاقی و حمایت از آن، راه افراط پیموده‌اند (برای مثال، نک: Anscombe, 1958: 9-19). اما بعضی

۱- نویسندگان مختلف در بیان آنچه در این پژوهش، «قیود» نامیده شده است، از واژگانی مختلفی همچون «Limits»، «Constraints»، «Restrictions» و غیره استفاده کرده‌اند که تفاوتی در منظور اصلی آنها ندارد. به‌عنوان مثال،

شفلر این قیود را «Agent-Centred Restrictions» می‌نامد که تفاوت چندانی با سایر موارد ندارد و می‌توان آن را «محدودیت‌های فاعل‌مدار» ترجمه کرد. نک: Scheffler, 1994: 2-3, 24-32, 2002: 24-32, 2003: 24-32, 2004: 24-32, 2005: 24-32, 2006: 24-32, 2007: 24-32, 2008: 24-32, 2009: 24-32, 2010: 24-32, 2011: 24-32, 2012: 24-32, 2013: 24-32, 2014: 24-32, 2015: 24-32, 2016: 24-32, 2017: 24-32, 2018: 24-32, 2019: 24-32, 2020: 24-32, 2021: 24-32, 2022: 24-32, 2023: 24-32, 2024: 24-32, 2025: 24-32, 2026: 24-32, 2027: 24-32, 2028: 24-32, 2029: 24-32, 2030: 24-32, 2031: 24-32, 2032: 24-32, 2033: 24-32, 2034: 24-32, 2035: 24-32, 2036: 24-32, 2037: 24-32, 2038: 24-32, 2039: 24-32, 2040: 24-32, 2041: 24-32, 2042: 24-32, 2043: 24-32, 2044: 24-32, 2045: 24-32, 2046: 24-32, 2047: 24-32, 2048: 24-32, 2049: 24-32, 2050: 24-32, 2051: 24-32, 2052: 24-32, 2053: 24-32, 2054: 24-32, 2055: 24-32, 2056: 24-32, 2057: 24-32, 2058: 24-32, 2059: 24-32, 2060: 24-32, 2061: 24-32, 2062: 24-32, 2063: 24-32, 2064: 24-32, 2065: 24-32, 2066: 24-32, 2067: 24-32, 2068: 24-32, 2069: 24-32, 2070: 24-32, 2071: 24-32, 2072: 24-32, 2073: 24-32, 2074: 24-32, 2075: 24-32, 2076: 24-32, 2077: 24-32, 2078: 24-32, 2079: 24-32, 2080: 24-32, 2081: 24-32, 2082: 24-32, 2083: 24-32, 2084: 24-32, 2085: 24-32, 2086: 24-32, 2087: 24-32, 2088: 24-32, 2089: 24-32, 2090: 24-32, 2091: 24-32, 2092: 24-32, 2093: 24-32, 2094: 24-32, 2095: 24-32, 2096: 24-32, 2097: 24-32, 2098: 24-32, 2099: 24-32, 2100: 24-32, 2101: 24-32, 2102: 24-32, 2103: 24-32, 2104: 24-32, 2105: 24-32, 2106: 24-32, 2107: 24-32, 2108: 24-32, 2109: 24-32, 2110: 24-32, 2111: 24-32, 2112: 24-32, 2113: 24-32, 2114: 24-32, 2115: 24-32, 2116: 24-32, 2117: 24-32, 2118: 24-32, 2119: 24-32, 2120: 24-32, 2121: 24-32, 2122: 24-32, 2123: 24-32, 2124: 24-32, 2125: 24-32, 2126: 24-32, 2127: 24-32, 2128: 24-32, 2129: 24-32, 2130: 24-32, 2131: 24-32, 2132: 24-32, 2133: 24-32, 2134: 24-32, 2135: 24-32, 2136: 24-32, 2137: 24-32, 2138: 24-32, 2139: 24-32, 2140: 24-32, 2141: 24-32, 2142: 24-32, 2143: 24-32, 2144: 24-32, 2145: 24-32, 2146: 24-32, 2147: 24-32, 2148: 24-32, 2149: 24-32, 2150: 24-32, 2151: 24-32, 2152: 24-32, 2153: 24-32, 2154: 24-32, 2155: 24-32, 2156: 24-32, 2157: 24-32, 2158: 24-32, 2159: 24-32, 2160: 24-32, 2161: 24-32, 2162: 24-32, 2163: 24-32, 2164: 24-32, 2165: 24-32, 2166: 24-32, 2167: 24-32, 2168: 24-32, 2169: 24-32, 2170: 24-32, 2171: 24-32, 2172: 24-32, 2173: 24-32, 2174: 24-32, 2175: 24-32, 2176: 24-32, 2177: 24-32, 2178: 24-32, 2179: 24-32, 2180: 24-32, 2181: 24-32, 2182: 24-32, 2183: 24-32, 2184: 24-32, 2185: 24-32, 2186: 24-32, 2187: 24-32, 2188: 24-32, 2189: 24-32, 2190: 24-32, 2191: 24-32, 2192: 24-32, 2193: 24-32, 2194: 24-32, 2195: 24-32, 2196: 24-32, 2197: 24-32, 2198: 24-32, 2199: 24-32, 2200: 24-32, 2201: 24-32, 2202: 24-32, 2203: 24-32, 2204: 24-32, 2205: 24-32, 2206: 24-32, 2207: 24-32, 2208: 24-32, 2209: 24-32, 2210: 24-32, 2211: 24-32, 2212: 24-32, 2213: 24-32, 2214: 24-32, 2215: 24-32, 2216: 24-32, 2217: 24-32, 2218: 24-32, 2219: 24-32, 2220: 24-32, 2221: 24-32, 2222: 24-32, 2223: 24-32, 2224: 24-32, 2225: 24-32, 2226: 24-32, 2227: 24-32, 2228: 24-32, 2229: 24-32, 2230: 24-32, 2231: 24-32, 2232: 24-32, 2233: 24-32, 2234: 24-32, 2235: 24-32, 2236: 24-32, 2237: 24-32, 2238: 24-32, 2239: 24-32, 2240: 24-32, 2241: 24-32, 2242: 24-32, 2243: 24-32, 2244: 24-32, 2245: 24-32, 2246: 24-32, 2247: 24-32, 2248: 24-32, 2249: 24-32, 2250: 24-32, 2251: 24-32, 2252: 24-32, 2253: 24-32, 2254: 24-32, 2255: 24-32, 2256: 24-32, 2257: 24-32, 2258: 24-32, 2259: 24-32, 2260: 24-32, 2261: 24-32, 2262: 24-32, 2263: 24-32, 2264: 24-32, 2265: 24-32, 2266: 24-32, 2267: 24-32, 2268: 24-32, 2269: 24-32, 2270: 24-32, 2271: 24-32, 2272: 24-32, 2273: 24-32, 2274: 24-32, 2275: 24-32, 2276: 24-32, 2277: 24-32, 2278: 24-32, 2279: 24-32, 2280: 24-32, 2281: 24-32, 2282: 24-32, 2283: 24-32, 2284: 24-32, 2285: 24-32, 2286: 24-32, 2287: 24-32, 2288: 24-32, 2289: 24-32, 2290: 24-32, 2291: 24-32, 2292: 24-32, 2293: 24-32, 2294: 24-32, 2295: 24-32, 2296: 24-32, 2297: 24-32, 2298: 24-32, 2299: 24-32, 2300: 24-32, 2301: 24-32, 2302: 24-32, 2303: 24-32, 2304: 24-32, 2305: 24-32, 2306: 24-32, 2307: 24-32, 2308: 24-32, 2309: 24-32, 2310: 24-32, 2311: 24-32, 2312: 24-32, 2313: 24-32, 2314: 24-32, 2315: 24-32, 2316: 24-32, 2317: 24-32, 2318: 24-32, 2319: 24-32, 2320: 24-32, 2321: 24-32, 2322: 24-32, 2323: 24-32, 2324: 24-32, 2325: 24-32, 2326: 24-32, 2327: 24-32, 2328: 24-32, 2329: 24-32, 2330: 24-32, 2331: 24-32, 2332: 24-32, 2333: 24-32, 2334: 24-32, 2335: 24-32, 2336: 24-32, 2337: 24-32, 2338: 24-32, 2339: 24-32, 2340: 24-32, 2341: 24-32, 2342: 24-32, 2343: 24-32, 2344: 24-32, 2345: 24-32, 2346: 24-32, 2347: 24-32, 2348: 24-32, 2349: 24-32, 2350: 24-32, 2351: 24-32, 2352: 24-32, 2353: 24-32, 2354: 24-32, 2355: 24-32, 2356: 24-32, 2357: 24-32, 2358: 24-32, 2359: 24-32, 2360: 24-32, 2361: 24-32, 2362: 24-32, 2363: 24-32, 2364: 24-32, 2365: 24-32, 2366: 24-32, 2367: 24-32, 2368: 24-32, 2369: 24-32, 2370: 24-32, 2371: 24-32, 2372: 24-32, 2373: 24-32, 2374: 24-32, 2375: 24-32, 2376: 24-32, 2377: 24-32, 2378: 24-32, 2379: 24-32, 2380: 24-32, 2381: 24-32, 2382: 24-32, 2383: 24-32, 2384: 24-32, 2385: 24-32, 2386: 24-32, 2387: 24-32, 2388: 24-32, 2389: 24-32, 2390: 24-32, 2391: 24-32, 2392: 24-32, 2393: 24-32, 2394: 24-32, 2395: 24-32, 2396: 24-32, 2397: 24-32, 2398: 24-32, 2399: 24-32, 2400: 24-32, 2401: 24-32, 2402: 24-32, 2403: 24-32, 2404: 24-32, 2405: 24-32, 2406: 24-32, 2407: 24-32, 2408: 24-32, 2409: 24-32, 2410: 24-32, 2411: 24-32, 2412: 24-32, 2413: 24-32, 2414: 24-32, 2415: 24-32, 2416: 24-32, 2417: 24-32, 2418: 24-32, 2419: 24-32, 2420: 24-32, 2421: 24-32, 2422: 24-32, 2423: 24-32, 2424: 24-32, 2425: 24-32, 2426: 24-32, 2427: 24-32, 2428: 24-32, 2429: 24-32, 2430: 24-32, 2431: 24-32, 2432: 24-32, 2433: 24-32, 2434: 24-32, 2435: 24-32, 2436: 24-32, 2437: 24-32, 2438: 24-32, 2439: 24-32, 2440: 24-32, 2441: 24-32, 2442: 24-32, 2443: 24-32, 2444: 24-32, 2445: 24-32, 2446: 24-32, 2447: 24-32, 2448: 24-32, 2449: 24-32, 2450: 24-32, 2451: 24-32, 2452: 24-32, 2453: 24-32, 2454: 24-32, 2455: 24-32, 2456: 24-32, 2457: 24-32, 2458: 24-32, 2459: 24-32, 2460: 24-32, 2461: 24-32, 2462: 24-32, 2463: 24-32, 2464: 24-32, 2465: 24-32, 2466: 24-32, 2467: 24-32, 2468: 24-32, 2469: 24-32, 2470: 24-32, 2471: 24-32, 2472: 24-32, 2473: 24-32, 2474: 24-32, 2475: 24-32, 2476: 24-32, 2477: 24-32, 2478: 24-32, 2479: 24-32, 2480: 24-32, 2481: 24-32, 2482: 24-32, 2483: 24-32, 2484: 24-32, 2485: 24-32, 2486: 24-32, 2487: 24-32, 2488: 24-32, 2489: 24-32, 2490: 24-32, 2491: 24-32, 2492: 24-32, 2493: 24-32, 2494: 24-32, 2495: 24-32, 2496: 24-32, 2497: 24-32, 2498: 24-32, 2499: 24-32, 2500: 24-32, 2501: 24-32, 2502: 24-32, 2503: 24-32, 2504: 24-32, 2505: 24-32, 2506: 24-32, 2507: 24-32, 2508: 24-32, 2509: 24-32, 2510: 24-32, 2511: 24-32, 2512: 24-32, 2513: 24-32, 2514: 24-32, 2515: 24-32, 2516: 24-32, 2517: 24-32, 2518: 24-32, 2519: 24-32, 2520: 24-32, 2521: 24-32, 2522: 24-32, 2523: 24-32, 2524: 24-32, 2525: 24-32, 2526: 24-32, 2527: 24-32, 2528: 24-32, 2529: 24-32, 2530: 24-32, 2531: 24-32, 2532: 24-32, 2533: 24-32, 2534: 24-32, 2535: 24-32, 2536: 24-32, 2537: 24-32, 2538: 24-32, 2539: 24-32, 2540: 24-32, 2541: 24-32, 2542: 24-32, 2543: 24-32, 2544: 24-32, 2545: 24-32, 2546: 24-32, 2547: 24-32, 2548: 24-32, 2549: 24-32, 2550: 24-32, 2551: 24-32, 2552: 24-32, 2553: 24-32, 2554: 24-32, 2555: 24-32, 2556: 24-32, 2557: 24-32, 2558: 24-32, 2559: 24-32, 2560: 24-32, 2561: 24-32, 2562: 24-32, 2563: 24-32, 2564: 24-32, 2565: 24-32, 2566: 24-32, 2567: 24-32, 2568: 24-32, 2569: 24-32, 2570: 24-32, 2571: 24-32, 2572: 24-32, 2573: 24-32, 2574: 24-32, 2575: 24-32, 2576: 24-32, 2577: 24-32, 2578: 24-32, 2579: 24-32, 2580: 24-32, 2581: 24-32, 2582: 24-32, 2583: 24-32, 2584: 24-32, 2585: 24-32, 2586: 24-32, 2587: 24-32, 2588: 24-32, 2589: 24-32, 2590: 24-32, 2591: 24-32, 2592: 24-32, 2593: 24-32, 2594: 24-32, 2595: 24-32, 2596: 24-32, 2597: 24-32, 2598: 24-32, 2599: 24-32, 2600: 24-32, 2601: 24-32, 2602: 24-32, 2603: 24-32, 2604: 24-32, 2605: 24-32, 2606: 24-32, 2607: 24-32, 2608: 24-32, 2609: 24-32, 2610: 24-32, 2611: 24-32, 2612: 24-32, 2613: 24-32, 2614: 24-32, 2615: 24-32, 2616: 24-32, 2617: 24-32, 2618: 24-32, 2619: 24-32, 2620: 24-32, 2621: 24-32, 2622: 24-32, 2623: 24-32, 2624: 24-32, 2625: 24-32, 2626: 24-32, 2627: 24-32, 2628: 24-32, 2629: 24-32, 2630: 24-32, 2631: 24-32, 2632: 24-32, 2633: 24-32, 2634: 24-32, 2635: 24-32, 2636: 24-32, 2637: 24-32, 2638: 24-32, 2639: 24-32, 2640: 24-32, 2641: 24-32, 2642: 24-32, 2643: 24-32, 2644: 24-32, 2645: 24-32, 2646: 24-32, 2647: 24-32, 2648: 24-32, 2649: 24-32, 2650: 24-32, 2651: 24-32, 2652: 24-32, 2653: 24-32, 2654: 24-32, 2655: 24-32, 2656: 24-32, 2657: 24-32, 2658: 24-32, 2659: 24-32, 2660: 24-32, 2661: 24-32, 2662: 24-32, 2663: 24-32, 2664: 24-32, 2665: 24-32, 2666: 24-32, 2667: 24-32, 2668: 24-32, 2669: 24-32, 2670: 24-32, 2671: 24-32, 2672: 24-32, 2673: 24-32, 2674: 24-32, 2675: 24-32, 2676: 24-32, 2677: 24-32, 2678: 24-32, 2679: 24-32, 2680: 24-32, 2681: 24-32, 2682: 24-32, 2683: 24-32, 2684: 24-32, 2685: 24-32, 2686: 24-32, 2687: 24-32, 2688: 24-32, 2689: 24-32, 2690: 24-32, 2691: 24-32, 2692: 24-32, 2693: 24-32, 2694: 24-32, 2695: 24-32, 2696: 24-32, 2697: 24-32, 2698: 24-32, 2699: 24-32, 2700: 24-32, 2701: 24-32, 2702: 24-32, 2703: 24-32, 2704: 24-32, 2705: 24-32, 2706: 24-32, 2707: 24-32, 2708: 24-32, 2709: 24-32, 2710: 24-32, 2711: 24-32, 2712: 24-32, 2713: 24-32, 2714: 24-32, 2715: 24-32, 2716: 24-32, 2717: 24-32, 2718: 24-32, 2719: 24-32, 2720: 24-32, 2721: 24-32, 2722: 24-32, 2723: 24-32, 2724: 24-32, 2725: 24-32, 2726: 24-32, 2727: 24-32, 2728: 24-32, 2729: 24-32, 2730: 24-32, 2731: 24-32, 2732: 24-32, 2733: 24-32, 2734: 24-32, 2735: 24-32, 2736: 24-32, 2737: 24-32, 2738: 24-32, 2739: 24-32, 2740: 24-32, 2741: 24-32, 2742: 24-32, 2743: 24-32, 2744: 24-32, 2745: 24-32, 2746: 24-32, 2747: 24-32, 2748: 24-32, 2749: 24-32, 2750: 24-32, 2751: 24-32, 2752: 24-32, 2753: 24-32, 2754: 24-32, 2755: 24-32, 2756: 24-32, 2757: 24-32, 2758: 24-32, 2759: 24-32, 2760: 24-32, 2761: 24-32, 2762: 24-32, 2763: 24-32, 2764: 24-32, 2765: 24-32, 2766: 24-32, 2767: 24-32, 2768: 24-32, 2769: 24-32, 2770: 24-32, 2771: 24-32, 2772: 24-32, 2773: 24-32, 2774: 24-32, 2775: 24-32, 2776: 24-32, 2777: 24-32, 2778: 24-32, 2779: 24-32, 2780: 24-32, 2781: 24-32, 2782: 24-32, 2783: 24-32, 2784: 24-32, 2785: 24-32, 2786: 24-32, 2787: 24-32, 2788: 24-32, 2789: 24-32, 2790: 24-32, 2791: 24-32, 2792: 24-32, 2793: 24-32, 2794: 24-32, 2795: 24-32, 2796: 24-32, 2797: 24-32, 2798: 24-32, 2799: 24-32, 2800: 24-32, 2801: 24-32, 2802: 24-32, 2803: 24-32, 2804: 24-32, 2805: 24-32, 2806: 24-32, 2807: 24-32, 2808: 24-32, 2809: 24-32, 2810: 24-32, 2811: 24-32, 2812: 24-32, 2813: 24-32, 2814: 24-32, 2815: 24-32, 2816: 24-32, 2817: 24-32, 2818: 24-32, 2819: 24-32, 2820: 24-32, 2821: 24-32, 2822: 24-32, 2823: 24-32, 2824: 24-32, 2825: 24-32, 2826: 24-32, 2827: 24-32, 2828: 24-32, 2829: 24-32, 2830: 24-32, 2831: 24-32, 2832: 24-32, 2833: 24-32, 2834: 24-32, 2835: 24-32, 2836: 24-32, 2837: 24-32, 2838: 24-32, 2839: 24-32, 2840: 24-32, 2841: 24-32, 2842: 24-32, 2843: 24-32, 2844: 24-32, 2845: 24-32, 2846: 24-32, 2847: 24-32, 2848: 24-32, 2849: 24-32, 2850: 24-32, 2851: 24-32, 2852: 24-32, 2853: 24-32, 2854: 24-32, 2855: 24-32, 2856: 24-32, 2857: 24-32, 2858: 24-32, 2859: 24-32, 2860: 24-32, 2861: 24-32, 2862: 24-32, 2863: 24-32, 2864: 24-32, 2865: 24-32, 2866: 24

دیگر از آنها منع‌های مطلق را رد کرده‌اند و لذا در خصوص این تفسیر از اشکال مذکور، خود در کنار فایده‌گرایان عمل‌نگر، قرار می‌گیرند. برای مثال، رابرت نوزیک، فایده‌گرایی را به‌خاطر ناکامی در فهم اهمیت اخلاقی حقوق افراد مورد انتقاد قرار می‌دهد، اما در عین حال، از منع مطلق نقض حقوق افراد، دفاع نمی‌کند. وی می‌نویسد «پرسش از اینکه این قیود جانبی، مطلق هستند یا ممکن است نقض شوند تا از دهشت‌های اخلاقی فاجعه‌بار ممانعت شود، و اگر شق آخر صادق باشد، ساختار حاصله به چه شکل خواهد بود؟ موضوعاتی هستند که من سعی دارم از آنها اجتناب کنم» (Nozick, 1974: 30n). به‌همین ترتیب، راس نیز این ادعا را مطرح نکرده است که عهدشکنی، «همواره» غلط است. اینکه چرا نویسندگان مذکور با وجود انتقاد از فایده‌گرایی، از مطلق بودن برخی تکالیف و حرمت‌ها دفاع نکرده‌اند، در جای خود شایسته بررسی است.

در هر حال، در تفسیر و تشریح این اشکال به نظر می‌رسد باید گفت در واقع مسأله عبارت است از اینکه چه میزان اهمیت اخلاقی به «گونه» فعل قابل‌انتساب است. نظریه‌هایی که از منع‌های مطلق حمایت

می‌کنند اهمیت فراوانی را گونه‌های فعل اختصاص می‌دهند و مدعی‌اند اینکه فعلی (مانند نقض عهد)، از «گونه منع»‌ها باشد برای خطاب‌بودنش کافی است و نیازی به استدلال و یا اثبات آثار ناگوار اجتماعی و اخلاقی آن وجود ندارد، دقیقاً شبیه همان چیزی که در حقوق مدنی در خصوص نقض تعهد قراردادی و مسئولیت ناشی از آن بیان شده است (کاتوزیان، ۱۳۹۲: ۱۵۶) و این بار در مورد قراردادهای اخلاقی و اجتماعی مطرح می‌شود. در سوی دیگر طیف، به‌گمان منتقدان، فایده‌گرایی عمل‌نگر، هیچ اهمیت اخلاقی مستقلی برای گونه فعل قائل نیست و مدعی است که گونه فعل فقط تا آنجا واجد اهمیت است که بر نتایج اثرگذار باشد (همچون زمانی که فعل مورد بحث دروغ‌گفتنی باشد که فردی را ناراحت کرده است). نتیجه‌گرایان معتقدند به نظر می‌رسد میان این دو منتهی‌الیه طیف، فضای منطقی نسبتاً مساعدی برای تدوین نظریه فایده‌گرایانه میانه‌رویی وجود دارد؛ به‌ویژه، مجال برای تعدیل دیدگاه نخست وجود دارد که بر اساس آن تعلق فعل به گونه‌ای

خاص کافی است تا دلیلی^۱ له یا علیه آن فعل وجود داشته باشد. نتیجه‌گرایان سپس، از این استدلال‌ها تحت عنوان «استدلال‌های کلی»^۲ یاد می‌کنند. این موارد در قسمت «پاسخ به ایراد»، مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

اشکال موسوم به افعال خلاف شئون به «گونه‌هایی از عمل، اشاره دارد که می‌توانند تحت حاکمیت قیود قرار گیرند. اکنون به فراخور دو مفهوم «حقوق» و «تعهدات» (= تکالیف)، دو نسخه مهم از این انتقاد را می‌توان تصور کرد: نخست اینکه گفته شود فایده‌گرایی عمل‌نگر، مستلزم آن است که فاعل، در صورتی که دستیابی به نتایج بهتر ایجاب می‌نماید، «حقوق» اشخاص را نقض کند و به‌همین دلیل، نظریه مردودی است (Nozick, Rawls, 1999: 137-139; Sen, 1982: 39, 1974: ch. 3; Lyons, D. 1994: Ch 6)؛ دوم آنکه فایده‌گرایی عمل‌نگر از آن جهت نامقبول است که اهمیت اخلاقی تعهدات موسوم به «تعهدات خاص» (به تعبیر جسکی) را به سودای دست‌یابی به نتایج بهتر به رسمیت نمی‌شناسد (Jeske, 1998: 527-555).

تعهدات خاص، تکالیفی هستند که به‌واسطه رابطه فرد با دیگران (برای مثال والدین) یا به‌واسطه تعهداتی که نسبت به آنها دارد (برای مثال در مقام امضاکننده یک قرارداد) معطوف به دیگران هستند. شاید در انطباق نظریه جسکی در خصوص «تعهدات خاص» با فقه و حقوق ایران بتوان آنها را به احکام وضعی و تکلیفی مانند کرد. در هر حال، هم «حقوق» و هم «تعهدات» خاص ممکن است تحت حاکمیت قیودها قرار بگیرند. هر دو به تمایز شهودی مهمی میان «ارتکاب فعل خطا» و «بدرفتاری با کسی» قائل هستند.^۳ بدرفتاری با دیگری، شبیه آنچه تحت عنوان جنبه خصوصی جرم (در مقابل جنبه عمومی آن) نام دارد، عبارت است از ارتکاب یک فعل خطا به‌نحوی که خاصه معطوف به فردی مشخص (و نه جامعه و همه افراد) باشد و یک استدلال روشن برای تبیین اینکه آن رفتار خطا منحصراً متوجه آن فرد است، این است که این رفتار متضمن نقض یک یا چند مورد از حقوق آن شخص و یا نقض تعهداتی است که وی متعهد شده آنها است.

بر این اساس می‌توان گفت اشکال

۳- برخی نویسندگان مانند نلسون معتقدند فایده‌گرایی نمی‌تواند این تمایز را معنا کند: Nelson, 2015: 717-729

۱- Reason

۲- General Reasons

موسوم به «افعال خلاف شئون» در تعبیر موسّع، عبارت است از اینکه «نظریه‌های فایده‌گرایانه قادر نیستند قیود اخلاقی افعال را تبیین کنند». این اشکال به صریح‌ترین وجه خود بر «فایده‌گرایی عمل‌نگر» قابل اطلاق است، زیرا (به گمان منتقدان) به هیچ کدام از قیودها اعتنایی ندارد. سایر صورت‌های فایده‌گرایی، همچون فایده‌گرایی قاعده‌نگر و فایده‌گرایی ناظر به انگیزه (انگیزه‌نگر)، قیود و استدلال‌های کلی منتسب به انواع فعل را مورد لحاظ قرار می‌دهند؛ البته این بدان معنا نیست که صورت‌های اخیر در برابر اشکالات حاصل از افعال خلاف شئون مصون هستند؛ بلکه این صورت‌ها ممکن است که تنها مجموعه‌ای از قیود را که به نحو شهودی پذیرفته شده‌اند تأیید نکنند. برای مثال، کلاسکی ادعا می‌کند فایده‌گرایی قاعده‌نگر، مانند فایده‌گرایی عمل‌نگر، در توضیح دلایل منع مجازات ناعادلانه، عاجز است (McCloskey, 1967: 92). در گفتار بعدی بررسی خواهیم کرد که آیا می‌توان برای اشکال مزبور پاسخی یافت یا خیر.

۲. پاسخ به اشکال

در این بخش، به دو راهکار عمده برای پاسخ به این اشکال می‌پردازیم: نخست، تبیین قیود

اخلاقی بر اساس استدلال‌های «الگو بنیان» در این رویکرد، از نظریه الگو بنیان دکتر کریستوفر وودارد برای تبیین محدودیت‌هایی برای فایده‌گرایی مطلق استفاده می‌شود؛ دوم، پاسخ مارک استاین: وی ایراد اعمال نفرت‌انگیز را با اشتباه در مفروضات منتقدان پیوند می‌دهد.

در ادامه، به تفصیل به بررسی این دو رویکرد و ارزیابی آنها خواهیم پرداخت.

۲-۱. تبیین قیود اخلاقی بر اساس استدلال‌های «الگو بنیان» - نظریه وودارد

برخی نویسندگان در راستای آنچه پیرامون ناتوانی فایده‌گرایی در تبیین قیود اخلاقی گفته شد، تلاش کرده‌اند نشان دهند که فایده‌گرایی، تبیین چنین قیودی را در سازوکار خود در نظر دارد و یا ساختار فایده‌گرایی به گونه‌ای است که می‌تواند آن قیود را در خود بگنجاند و لذا این اشکال دست‌کم از نظر ساختاری نمی‌تواند به فایده‌گرایی وارد گردد (Woodard, 18: 2019). پیش از تشریح استدلال مذکور و برای روشن‌تر شدن مباحث آتی، مثال توماسن (پیوند اعضا توسط کارلوف) را با اندکی تغییر بازتعریف می‌کنیم؛ در واقع استدلال این نویسندگان، با طرح یک سؤال

در انتهای این مثال شکل می‌گیرد:

فرض کنیم پنج بیمارِ نیازمند عضو و نیز یک فرد سالم (شخص «الف») که پنج عضو بدن وی می‌تواند آن بیماران را نجات دهد وجود دارند/دارد. همچنین شخص «الف» در شهری که عمدهٔ ساکنان آن پزشک هستند زندگی می‌کند و در این شهر، هیچ حق قانونی دائر بر مصونیت از جراحی جهت برداشتن اعضای بدن برای پیوند زدن به سایر بیماران، به رسمیت شناخته نشده است؛ همچنین، تیم پزشکی در اینکه آیا اعضای بدن «الف» را بردارد یا خیر حق انتخاب دارد. اکنون سؤال این است که آیا با وجود اتخاذ رویکرد نتیجه‌گرایانه، می‌توان شهودی قوی را تعریف کرد که بر اساس آن بتوان گفت «از آنجا که انجام این کار باعث نقض حق اخلاقی «الف» بر تمامیت جسمانی و مالکیت بر بدن خود می‌شود، برداشتن اعضای بدن وی توسط تیم پزشکی اشتباه است؟

برای توضیح چنین شهودی، باید بتوانیم ادعا کنیم تیم پزشکی با «دلیل» محکمی (از نوع «ادله») مربوط به گونهٔ فعل) برای خودداری از برداشتن اعضای بدن «الف»، مواجه است، زیرا آن دلیل، تنها با داشتن چنین جایگاهی می‌تواند نقش خود در الگوی «احترام به تمامیت جسمانی و مالکیت بر بدن» را به‌درستی ایفا کند. بدیهی است الگوی واقعی احترام نمی‌تواند منوط به این باشد که در شهر محل سکونت «الف» حق مالکیت بر بدن، در بافتار نظام حقوقی به رسمیت شناخته شود، زیرا بنا به فرض، این حق در آنجا اصلاً وجود ندارد.

با این حال، این بدان معنا نیست که اصلاً

برای حق مالکیت بر بدن، «احترام» واقعی وجود ندارد؛ سایر افراد ساکن در حوزه قضایی «الف» احتمالاً به حق اخلاقی «مصونیت از تعرض به تمامیت جسمانی» احترام می‌گذارند، بدین معنا که اگر خودشان به‌جای تیم پزشکی بودند، از انجام عمل جراحی به انگیزهٔ مورد بحث، خودداری می‌کردند؛ زیرا آنها این واقعیت را که این عمل، «برداشتن اعضای بدن یک فرد بدون رضایت وی» است (= قبیح ذاتی و عقلی) به-عنوان یک دلیل تعیین‌کننده برای انجام ندادن آن لحاظ می‌کنند. همین امر در مورد پزشکان سایر شهرها نیز صادق است؛ بسیاری از آنان (صرف‌نظر قبیح ذاتی)، از این جهت به این حق اخلاقی احترام می‌گذارند که حق مزبور برای سایر افراد، از جمله همشهریانِ شخص «الف»، مورد احترام و حمایت است. باید دانست اگرچه به رسمیت‌شناختن حقوق اخلاقی توسط نظام حقوقی، برای منع برداشتن اعضای بدن انسان‌ها مفید است، اما برای الگوی احترام به این حق، وجود آن ضروری نیست؛ البته برخی از حقوق اخلاقی، پیوند بیشتری با حقوق قانونی یافته است؛ بدین معنا که وجود و محتوای برخی از حقوق اخلاقی به حقوق قانونی بستگی دارد. برای

مثال، حق اخلاقی شخص «ج» (مبتلا به دیابت نوع ۲) برای استفاده از قلم انسولین متعلق به شخص «خ»، به حق مالکیت مشروع «خ» بر قلم انسولین بستگی دارد؛ پس اگر نظام حقوقی مورد بحث، نظامی ناعادلانه باشد، حق قانونی شخص «خ» ممکن است حق اخلاقی شخص «ج» را ایجاد نکند؛ این بدان معنا است که برخی از حقوق اخلاقی (حقوقی که وجودشان به حقوق قانونی وابسته است) ممکن است در نظامی ناعادلانه به راحتی نادیده انگاشته شوند؛ هرچند در عمل نادر است که یک نظام حقوقی، حقوق مسلمی مانند مالکیت در مثال فوق را نادیده بگیرد.

در مجموع و به طور خلاصه باید گفت آن دسته از حقوق اخلاقی که به حقوق قانونی وابسته نیستند، هر زمان که الگوی احترام به آنها وجود داشته باشد وجود خواهند داشت تا فاعل بتواند بر اساس آن عمل کند. الگو نیازی به شناسایی حقوق اخلاقی توسط نظام حقوقی و قانونی ندارد تا

فاعلان به آن ملزم گردند. از سوی دیگر، یک حق اخلاقی، اگر «منحصراً» به یک حق قانونی وابسته باشد، تا زمانی که نظام حقوقی عادلانه‌ای در حوزه قضایی فاعل بر سر کار باشد، وجود خواهد داشت. به نظر می‌رسد در تحلیل وودارد واژه «حق» در معنایی آمیخته با حکم و تکلیف و یا اصلاً به معنای «تکلیف» به کار رفته است. در واقع، عناصر این تحلیل را می‌توان با مفهوم «حق و حکم» که در فقه و حقوق ایران مطرح است تطبیق داد.

در هر حال، استدلال این دسته از نویسندگان، مبتنی بر الگوهایی است که در بالا تشریح گردید. در واقع، ایشان با تشریح الگوی «احترام» و مباحث مربوط به آن، سرانجام نظریه «استدلال‌های الگوبیان» یا «استدلال‌های مبتنی بر الگو» را طرح‌ریزی کرده‌اند تا بدین وسیله از یک سو اتکا بر «استدلال‌های فاعل‌محور» و یا استدلال‌های زمان‌محور را که برخی دیگر از نظریه‌پردازان پیشنهاد کرده‌اند^۱ مورد نقد قرار داده و از سوی دیگر از فایده‌گرایی در برابر

۱- برخی نظریه‌پردازان در پاسخ به ایراد «عدم امکان تبیین قیود اخلاقی» که در بندهای فوق به آن اشاره شد، به استدلال‌های «فاعل‌محور» (Agent-Relative) و یا «استدلال‌های زمان‌محور» (Time-Relative) استناد کرده‌اند؛ گفته‌اند این استدلال‌ها توجیه می‌کند که چرا گاهی (ولو نادر)

شکنجه کردن توسط شخصی برای وی مجاز محسوب می‌گردد و همان فعل برای سایرین، قبیح و غیرمجاز. به همین ترتیب توصیف «دلیل زمان‌محور» عبارت است از اینکه شکنجه کردن توسط یک شخص ممکن است به اقتضای زمان و

مبتنی بر الگو»، می‌توانیم از اعوجاج ادعایمان درباره ارزش‌ها و سوق یافتن آنها به سوی مفاهیمی چون «فاعل» و «زمان» دوری کنیم.

۲-۲. پاسخ مارک استاین - اشتباه در مفروضات از جهت سنجش شهودها در مثال توماس

مارک استاین که در دفاع از اصل فایده‌گرایی در برابر سایر رویکردهای اخلاقی (مانند مساوات‌طلبی و اولویت‌گرایی)، نظریه «منفعت نسبی» را مطرح کرده که در جای خود خواندنی و جالب توجه است، پاسخی دیگر به ایراد «تجویز اعمال مشتمزکننده و نفرت‌انگیز» می‌دهد. وی پس از آنکه استدلال می‌کند ایراد مزبور متوجه مساوات‌طلبی نیز هست، می‌نویسد: «برخی نظریه‌پردازانی که اصول فایده‌گرایی را به‌طور کلی پذیرفته‌اند، به‌عنوان

اشکال مطرح‌شده دفاع کنند. از دیدگاه قائلین به استدلال‌های الگونیان، این استدلال‌ها، حربه‌ای چیره در برابر اشکال موضوع این مبحث محسوب می‌گردند؛ چراکه استدلال‌ها مزبور در حالی که رسماً حول محور «فاعل» تعریف و «تعیین» نمی‌شوند، به‌طور طبیعی و التزامی، خصلت فاعل‌محور بودن را دارا هستند؛ این استدلال‌ها در برخی الگوهای «ارزش‌مدار» افعال انسانی، ایفای نقش می‌کنند و لذا به مدد آنها می‌توانیم تبیین کنیم که چرا انجام عمل پزشکی جهت برداشتن اعضای بدن شخص «الف» (که در ابتدای مبحث به آن اشاره شد) مجاز نیست. در این معنا، دلیل کلی پیرامون ضدارزشی به نام «برداشتن غاصبانه اعضای بدن انسان»، دائرمدار «فاعل» تعریف نشده است و لذا با استفاده از مفهوم «استدلال‌های

- Pettit, P., and Smith, M. 2000. 'Global Consequentialism'. In B. Hooker, E. Mason, and D. Miller (eds) *Morality, Rules, and Consequences: A Critical Reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 121-133.
- Smith, H. M. 2010a. 'Measuring the Consequences of Rules'. *Utilitas* 22: 413-433.
- Smith, H. M. 2010b. 'Subjective Rightness'. *Social Philosophy and Policy* 27: 64-110.

شرایطی که وی در آن قرار دارد، مجاز باشد اما در زمان دیگر غیرمجاز. به‌طور خلاصه این دسته از نظریه‌پردازان، خواسته‌اند نشان دهند که فایده‌گرایی با در نظر گرفتن استدلال‌های فاعل‌محور و زمان‌محور، به قیودی اخلاقی‌ای که در مشرب فکری وظیفه‌گرایانه تحت عنوان منع‌های مطلق شناخته می‌شوند، پایبند است. دیگر نویسندگان، (قائلین به استدلال‌های الگونیان) بر این نحوه استدلال تاخته، آن را استدلالی متکلفانه و نامعقول قلمداد کرده‌اند. در خصوص استدلال‌های «فاعل‌محور» و «استدلال‌های زمان‌محور» نک:

یک موضوع بنیادین اظهار می‌دارند که اصول نظریه فایده‌گرایی بر بازتوزیع پول کاربست دارد و نه بر بازتوزیع اعضای بدن؛ اما نظر خود من این است که احکام [و قیود]ی که علیه قتل و نظایر آن بیان شده است، به لحاظ اخلاقی بنیادین نیستند، بلکه می‌توانند (برای کاربست در زندگی واقعی و نه مفروضات انتزاعی و غیرواقعی) از خود فایده‌گرایی منتج گردند» (Stein, 2012: 54). بنابراین وی نیازی نمی‌بیند برای قیود وظیفه‌گرایانه و «منع‌های مطلق»، شأنی بنیادین مانند آنچه در بند قبل بررسی شد، قائل شود. استاین استدلال خود را این‌گونه ادامه می‌دهد: «اولین پاسخ من این است که در دنیای واقعی، چنین رفتاری عواقب مناسبی نخواهد داشت. مسائل عینی دنیای واقعی در این مثال لحاظ نشده است، بلکه در این مثال باید فرض کنیم فعل آن پزشک فقط یک نتیجه دارد که عبارت است از سود خالص ناشی از نجات جان پنج نفر؛ اما من معتقدم چنین تقییدات غیرواقعی در مورد پیامدهای یک عمل، شهودهای اخلاقی را به‌درستی مورد آزمایش قرار نمی‌دهند» (Stein, 2012: 54).

وی سپس در اثبات غیرواقعی بودن مثال

توماسن استدلال می‌کند که اگر در زندگی واقعی، پزشکی شبیه دکتر کارلوف در مثال توماسن بکوشد یک فرد سالم را بکشد تا جان پنج بیمار نیازمند پیوند عضو را نجات بدهد، منفعت احتمالی آن، تنها نجات آن پنج نفر نخواهد بود، بلکه پزشک پس از قتل یک شخص سالم یا اقدام به آن، دستگیر و زندانی خواهد شد و فرصت نجات جان‌های بیشتر را نخواهد داشت؛ حتی اگر فرض کنیم پزشکان دیگری نیز وجود داشته باشند که بخواهند برنامه دکتر کارلوف را ادامه دهند، در این صورت ناامنی و وحشت، همچون ابری تنق‌بند بر سپهر روانی جامعه حاکم خواهد شد و از آن پس مردم مجدانه خواهند کوشید که خود را در برابر کالوفی‌ها حفاظت کنند و یکی از تبعات چنین وضعیتی، این است که مردم به اهدای عضو پس از مرگ رضایت نخواهند داد و بدین ترتیب، آمار کلی اهدای عضو، به‌بهای ازدست‌رفتن جان بسیاری از افراد، سقوط خواهد کرد و این وضعیت، یکی از «نتایج بد»ی است که مثال توماسن در پی خواهد داشت و مسلماً در رویکرد نتیجه‌گرایی (فایده‌گرایی) مردود است.

استاین در برابر مثال توماسن، مثالی

دیگر مطرح می‌کند و معتقد است که در مثال

می‌رسید به او اطلاع داده می‌شد که تصمیم دربارهٔ انجام فرایند پیوند بر عهدهٔ او نهاده شده است؛ پزشک با یک دکمه مواجه می‌شد: فشار دادن دکمه، فرایند پیوند اعضا را فعال می‌کرد و اگر پزشک در مدت ده دقیقه دکمه را فشار نمی‌داد، فرایند اتفاق نمی‌افتاد و ساکنان انسانی به زمین و وضعیت اولیه‌شان باز گردانده می‌شدند. ضمناً پزشک‌ها هرگز قادر نبودند از دهندهٔ عضو، پیوند اعضا انجام دهند و جان بیماران را نجات دهند؛ همچنین ماشین پیوند اعضا فقط بیمارانی را انتخاب می‌کرد که تکنولوژی انسانی موجود نمی‌توانست جانشان را نجات بدهد. به علاوه، نیازمندی داوطلبان پیوند عضو، در درجهٔ اول به‌خاطر رفتارهای ناصحیح همچون مصرف الکل و سیگار نبود.

اینک دکتر جونتر صدوهفتادمین پزشکی است که به سفینه منتقل شده است. تمام پزشکان قبلی که دکمه را فشار داده بودند باعث شده بودند که یک نفر کشته شود و جان پنج بیمار نجات پیدا کند و تمام پزشک‌های قبلی که دکمه را فشار نداده بودند از کشتن یک نفر جلوگیری کرده بودند، اما اجازه داده بودند که پنج نفر دیگر بمیرند. آیا دکتر جونتر اخلاقاً مجاز بود دکمه را فشار بدهد؟

استاین در استدلالی که محلّ تأمل است / ابراز می‌دارد «نظر من این است که در ماشین پیوند بین ستاره‌ای اخلاقاً مجاز است که یک شخص کشته شود و اعضایش برداشته شود و لذا پنج نفر دیگر نجات یابند. این عمل که پیش‌تر در مثال پیوند اعضای توماسن و وحشتناک به نظر می‌آمد، اینک تاحدی قابل قبول است. ما همچنان از این فکر که اعضای بدن کسی به زور از او گرفته می‌شود احساس ناامنی می‌کنیم، اما چون کشتن یک فرد سالم در مثال ماشین پیوند اعضا، محدود

وی رفتاری شبیه رفتار دکتر کارلوف (که در مثال توماسن، قبیح دانسته شد) این بار قابل قبول است. وی می‌خواهد با این مثال نشان دهد که چارچوب‌بندی دوبارهٔ مثال‌ها اگر صرفاً به جهت توجیه استدلال‌ها و علّیت‌های مورد استناد انجام شود در واقع بدین معنی است که ما آنها را از تاروپود زندگی واقعی برداشته و درون یک محیط غیرعادی نهاده‌ایم؛ فقط در چنین حالتی این مثال‌ها می‌توانند با آن مفروضات غیرعادی و انتزاعی انطباق یابند؛ در حالی که می‌توان در جهت عکس عمل کرده، بازسازی مثال‌ها را صرفاً بر اساس واقعیات انجام داد. صورت خلاصه‌شدهٔ مثالی که استاین در برابر مثال توماسن مطرح کرده و نام آن را «ماشین فضایی پیوند اعضا» می‌نامد به شرح زیر است:

یک سفینهٔ فضایی خالی از انسان وارد منظومهٔ شمسی شد و در مدار سیارهٔ نپتون قرار گرفت. این سفینه دارای یک تکنولوژی پیشرفته برای پیوند اندام‌ها بود. رایانه‌های سفینه، حیات هوشمند را روی کرهٔ زمین تشخیص دادند. پس از چندماه این سفینه، پنج فرد نیازمند عضو که در انتظار مرگ بودند و یک فرد سالم را از کرهٔ زمین به سفینه انتقال داد و فرد سالم را بدون درد کشت و تعدادی از اندام‌های او را به بیماران در انتظار مرگ پیوند زد و همهٔ آنها را کاملاً معالجه کرد. سپس آن پنج فرد معالجه‌شده را همراه با جسد اهداکنندهٔ عضو به زمین بازگرداند.

پس از مدتی در فرایند کار، تغییری رخ داد. اکنون ماشین پیوند هربار پنج بیمار در انتظار مرگ، یک فرد سالم و یک پزشک را به سفینه انتقال می‌داد. هر پزشک وقتی به سفینه

به یک محیط منحصر به فرد [= سفینه فضایی] است و روشن است که در آن محیط، جان‌های دیگران نجات پیدا می‌کند، این احساس ناامنی، قدری فروکش می‌کند. در آن فضا خطر کمتری در خصوص تسری این نگرش سهل‌انگارانه نسبت به کشتن آدمیان برای اعضای بدنشان به سایر بخش‌های حیات در کره زمین، احساس می‌گردد.

استدلال مارک/ستاین از این جهت که به جای وام‌گرفتن از سایر رویکردهای هنجاری، با اتکا به اصول فایده‌گرایانه، قبح رفتارهای نفرت‌انگیز را نشان داده است، واجد نقطه قوت است؛ اما در خصوص این استدلال از دو خطر بالقوه نباید غافل شد:

اولاً/ستاین تمرکز استدلالی خود را بر «مثال‌ها» و مجادله در آنها قرار داده است؛ در حالی که آنچه توماسن مثال زده است، تنها مصداقی از یک رفتار ناب‌هنجار است. پس روش استدلالی صحیح، اقتضا داشته و دارد که به اصل ایراد توماسن پاسخ داده شود، نه به مثال دکتر کارلوف؛ همان‌طور که/ستاین با تغییر در مثال توماسن، به نتیجه دلخواه خود رسید و این نشان می‌دهد که وی بیش از حد درگیر مثال‌ها شده است.

ثانیاً استدلال مارک/ستاین نشان می‌دهد

که وی تنها بر فایده‌گرایی، آن هم از نوع افراطی تمرکز دارد و فرضاً اگر رفتاری که ناقض قیود مطلق اخلاقی است، بتواند رفاه یا فایده‌ای ایجاد کند، همانا قابل پذیرش است؛ چنانکه در ماشین فضایی پیوند اعضا، چنین رویکردی پذیرفته شد. این در حالی است که قضاوت مزبور، آنچنان که استاین تصور کرده است، جهان‌شمول و همه‌پسند نیست و به نظر می‌رسد وی برخی قضاوت‌های شاذ و نادر را منطبق با ذائقه اکثر آدمیان تصور کرده است. چراکه در همان مثال ماشین فضایی پیوند اعضا، به‌ویژه آنکه نتیجه کار قرار است به کره زمین عودت داده شود، به‌سختی می‌توان تفاوت اساسی با مثال توماسن مشاهده کرد و نیز دشوار است که قضاوت شهودی آدمی در هر دو مثال، تفاوت چندانی بنماید. در واقع، معلوم نیست/ستاین بر چه اساس ادعا کرده است که «چون کشتن یک فرد سالم در مثال ماشین پیوند اعضا، محدود به یک محیط منحصر به فرد [= سفینه فضایی] است و روشن است که در آن محیط، جان‌های دیگران نجات پیدا می‌کند، این احساس ناامنی، قدری فروکش می‌کند».

بدین ترتیب پاسخ مارک/ستاین به ایراد موضوع این مبحث، از جهات فوق مورد نقد

است لکن واجد نقاط قوت زیادی نیز می‌باشد.

۳. شرح پرونده: کشتن یکی از دوقلوهای به‌هم‌چسبیده^۱

در سال ۲۰۰۰ م. زنی فرزندی دوقلو به صورت به‌هم‌چسبیده به نام‌های «جودی» و «ماری» به دنیا آورد. آنان از ناحیه لگن و ستون فقرات به یکدیگر متصل بودند. لرد جاستین در توصیف وضعیت آنان می‌گوید: جودی و ماری دوقلوهای به‌هم‌چسبیده-ای هستند و هر کدام از آنها قلب، مغز، ریه و سایر اندام‌های حیاتی جداگانه‌ای دارند. آنان تنها از ناحیه زیر شکم به یکدیگر چسبیده‌اند. عمل جراحی برای جداسازی آنها اگرچه ممکن است اما منجر به مرگ قُلِ ضعیف‌تر یعنی ماری خواهد شد و این بدان‌خاطر است که ریه‌ها و قلب ماری به‌تنهایی قادر به اکسیژن‌رسانی و پمپاژ خون به سرتاسر بدن نیستند. به عبارت دیگر، اگر ماری به صورت منفصل و تنها متولد می‌شد نمی‌توانست زنده بماند و حتی اقدامات زنده‌نگهداری وی نیز

به‌زودی متوقف می‌گردید و اندکی پس از تولد می‌مُرد. در وضعیت فعلی، او فقط به این دلیل زنده است که یک شریان مشترک با خواهر خود که دارای اندامی سالم و قوی است دارد و از آن طریق، خون و اکسیژن لازم را دریافت می‌کند. جدا کردن این دو مستلزم بستن و قطع کردن آن شریان است و در این صورت ماری (قل ضعیف‌تر) ظرف چند دقیقه می‌میرد. اگر این عمل انجام نشود هر دو ظرف سه تا شش ماه آینده می‌میرند؛ زیرا قلب جودی نیز در نهایت (در صورت متصل ماندن بدن‌ها) از کار می‌افتد.

سرانجام دادگاه عالی با اینکه می‌دانست عمل جداسازی منجر به مرگ ماری خواهد شد، چنین رأی داد:

«ماری حق زندگی دارد اما این حق برای او نچندان زیاد نیست؛ زیرا حیات وی فقط و فقط بدین‌خاطر است که حیات و خون جودی را می‌مکد. او فقط تا زمانی زنده است که جودی در قید حیات باشد و این در حالی است که جودی اساساً به دلیل عدم تحمل چنین شرایطی مدت زیادی زنده نخواهد ماند. زندگی انگلی ماری موجب مرگ

خواهرش جودی خواهد شد. اگر جودی می‌توانست صحبت کند، قطعاً به چنین وضعیتی اعتراض می‌کرد و می‌گفت: ماری، بس است دیگر، تو داری مرا می‌کُشی؛ اعتراضی که ماری پاسخی برای آن نخواهد داشت. از نظر من عدالت و انصاف ایجاب می‌کند که نظر تیم پزشکی [مبنی بر جداسازی] در راستای کمک به جودی اجرا گردد؛ در واقع ماری در وضعیتی است که نمی‌توان کمکی به وی برای زنده ماندن نمود. بر این اساس من کاملاً معتقدم که کفهٔ ترازوی عدالت به‌شدت به نفع جودی سنگینی می‌کند. مصلحت‌اندیشی بین دوقلوهای به‌هم‌چسبیده ایجاب می‌کند که به کودک کی که به لحاظ شرایط طبیعی بدنی خود به تنهایی قادر به ادامهٔ حیات است، شانس زندگی دهیم؛ حتی اگر این امر به قیمت فدا کردن حیات قُل دیگری باشد که تنها با کمک دستگاه یا اندام قُل دیگر می‌تواند حیات حمایت‌شده داشته باشد. لذا از نظر من در تعارض بین منافع جودی و ماری، انجام عمل جداسازی، انتخابی است که در مقایسه با سایر گزینه‌ها کمترین خسارت را در پی خواهد داشت و در واقع انتخاب بین بد و بدتر

است».

رای دادگاه به شرح فوق، یک تصمیم نتیجه‌گرایانه به نظر می‌رسد؛ در این پرونده دو انتخاب وجود داشت: یکی اینکه هیچ اقدامی انجام نشود و هر دو کودک در نهایت بمیرند؛ دوم اینکه جداسازی انجام شود و یکی از کودکان به زندگی و عمر طبیعی خود بازگشته و دیگری بمیرد.

قاضی‌ها در این پرونده مایل نبودند که عمل جداسازی دوقلوها را در زمرهٔ «ترک فعل»‌ها تلقی کنند. به علاوه، در این پرونده برای تجویز مرگ ماری، از وی به «انگل» و از جداسازی به «دفاع مشروع جودی در برابر ماری» تعبیر گردید. این در حالی بود که جودی و ماری هر دو برخاسته از یک «سلول تخم» (زیگوت)^۱ بودند و هیچ‌یک حقی بیش از دیگری نسبت به اندام مشترک نداشتند؛ لذا این درست نبود که ماری را عامل مرگ جودی بدانیم؛ بلکه هر دوی آنها در حال مرگ بودند زیرا بدن آنها نمی‌توانست حیات هر دو را تأمین کند. شریان مشترک، به‌همان اندازه که به جودی تعلق داشت، به ماری هم متعلق بود اما ماری در راستای حفظ حیات جودی کشته شد.

بدانند؛ با این حال، به نظر می‌رسد تلاش قضات برای انطباق این تصمیم با چارچوب وظیفه‌گرایانه حقوق فعلی، از انسجام لازم برخوردار نیست.

نتیجه‌گیری

در تقابل با اشکال «اعمال خلاف شئون» که فایده‌گرایی را به اتهام تجویز نادرستی‌ها به ظاهر نیکوکارانه متهم می‌کند، دو گونه پاسخ در این مقاله مورد بررسی قرار گرفت که می‌توان گفت هریک از این دو، شمشیری از منطق و شهود را آخته‌اند:

پاسخ نخست، با اتکا به «استدلال‌های الگوبنیان»، به نبرد با این اشکال برمی‌خیزد. این مدل، با تکیه بر الگوهای اخلاقی همچون «احترام به تمامیت جسمانی»، چارچوبی برای تبیین قیود اخلاقی افعال ارائه می‌دهد. گویی این الگوها، نقوشی ظریف بر تاروپود اخلاقیات ترسیم کرده‌اند. کریستوفر وودارد از پیشگامان و مبدعان این نظریه است.

اما باید پذیرفت این پاسخ بی‌نقص نیست چراکه اولاً نظریه وودارد با استناد به «الگوها» در دفاع از فایده‌گرایی به‌نوعی به مطلق‌های کانتی و رویکرد وظیفه‌گرایانه تمسک یافته و این به معنای خروج از نتیجه‌گرایی است؛ ثانیاً نظام پیشنهادی وی گاه در تبیین برخی ظرافت‌های اخلاقی لنگ

اصول اخلاقی جداسازی دوقلوهای به-هم‌چسبیده پیچیده است. از دیدگاه نتیجه-گرایانه، در هر تصمیم‌گیری برای جداسازی باید دو عامل «طول عمر» (d_s) و «کیفیت زندگی» (q) و همچنین میزان احتمال رسیدن به این دو عامل، هر کدام در دو فرض «جدا شدن» و «جدا نشدن» دوقلوها در نظر گرفته شود؛ به‌ویژه زمانی که جداسازی با خطر مرگ همراه است و ادامه حیات دوقلوهای به‌هم‌چسبیده بدون عمل جراحی نیز امکان-پذیر می‌باشد، باید کیفیت زندگی را در دو فرض «جدا شدن» و «جدا نشدن» دوقلوها به دقت ارزیابی نمود.

از نقطه‌نظر نتیجه‌گرایی، بهبود کیفیت زندگی از طریق عمل جراحی جداسازی، به-تهایی دلیل قانع‌کننده‌ای برای توجیه خطرات این عمل تلقی نمی‌شود؛ در مقابل، کسانی که نسبت به ارزش «طبیعی بودن»، دیدگاهی وظیفه‌گرایانه دارند، در خصوص عمل جداسازی، خطرات بیشتری را پذیرا هستند.

در خصوص رأی دادگاه در پرونده جودی و ماری ممکن است قضاوت‌های شهودی مختلفی به ذهن متبادر شود و ممکن است اغلب افراد آن را قضاوتی صحیح

می ماند و پیچیدگی های دنیای واقعی را نادیده می گیرد؛ همچنین، سایه نسبی گرایی اخلاقی بر سر آن سنگینی می کند، چرا که الگوهای اخلاقی مختلف ممکن است در میدان نبرد اخلاقیات با یکدیگر به ستیز برخیزند.

پاسخ دوم که از سوی مارک استاین ارائه شده است، با تکیه بر ایراد «اشتباه در مفروضات سنجش شهوها» مطرح می گردد؛ این مدل، نگرانی های عملی را در خصوص پیامدهای منفی اعمال خلاف شئون به مثابه سپری در برابر اشکال «اعمال خلاف شئون» اعلام می کند. گویی این نگرانی ها، ندای وجدان بشریت در برابر تباهی اخلاقی هستند. استدلال مارک استاین، از این جهت که به جای وام گرفتن از سایر رویکردهای هنجاری، با اتکا به اصول فایده گرایی، قبح رفتارهای نفرت انگیز را نشان داده است، واجد نقطه قوت است.

با این حال، استدلال استاین، هرچند در مقام دفاع از اصل فایده گرایی، کوششی ستودنی را به نمایش گذاشته است، از چندین منظر قابل نقد و بررسی می نماید:

نخست آنکه وی در مسیر استدلال های خود بیش از اندازه بر مثال ها تکیه کرده و از پرداختن به اصول کلی و بنیادین اخلاقی غافل مانده است. این رویکرد، اگرچه در ظاهر جذاب و ملموس به

نظر می رسد، اما استحکام و عمق لازم را برای یک مباحثه فلسفی ندارد. بدین سان، استدلال وی در برابر انتقادات کلی و بنیادی آسیب پذیر می گردد.

ثانیاً، استاین در تفسیر اصل فایده گرایی، به تعبیری افراطی روی آورده است؛ او به گونه ای این اصل را تفسیر می کند که هر عملی که بیشترین منفعت را برای بیشترین تعداد افراد به همراه آورد، به لحاظ اخلاقی موجه و پذیرفتنی است. این نگرش، با نادیده گرفتن حقوق فردی و ارزش های ذاتی انسان، از سوی بسیاری از فیلسوفان اخلاق مورد انتقاد قرار گرفته است. به علاوه، استدلال استاین با نادیده گرفتن قواعد اخلاقی بنیادین، همچون حرمت جان انسان، به عنوان یک اصل مطلق، قابل تأمل است. وی با تمرکز بر نتایج عملی، این قواعد را به حاشیه رانده و به نوعی آنها را زیر پا گذاشته است.

در نهایت، تغییر شرایط مثال ها توسط استاین، به منظور اثبات مدعای خود، قابل تأمل است. این امر، به نوعی دستکاری در مثال ها و دور شدن از واقعیت تلقی می شود. بدین ترتیب، اعتبار استدلال وی به شدت تضعیف می شود.

در مجموع، استدلال استاین در مقام دفاع از فایده گرایی قابل تقدیر است و چنانکه گفته شد از این جهت که به جای وام گرفتن از سایر

رویکردهای هنجاری، با اتکا به اصول فایده‌گرایانه، قبح رفتارهای نفرت‌انگیز را نشان داده است، واجد نقطه قوت است اما به دلیل تمرکز بیش از حد بر مثال‌ها، تفسیر افراطی از فایده‌گرایی، نادیده گرفتن قواعد اخلاقی بنیادین و تغییر شرایط مثال‌ها، از استحکام لازم برخوردار نیست و نمی‌تواند به‌عنوان یک دفاع جامع و مستدل از این اصل فلسفی تلقی گردد و در عین حال می‌توان از برخی ارکان این استدلال برای پیکربندی یک نظام جامع فکری در دفاع از فایده‌گرایی بهره برد.

در یک بیان کلی باید به دو نکته اشاره کرد: اول، نتیجه‌گرایی (فایده‌گرایی) در اکثر موارد (و نه همه موارد)، خصلت پردازش ذهنی انسان و بستر صدور احکام قطعی و مستقلات عقلی است و در این موارد نباید آن را «در عرض» سایر نظریات هنجاری در نظر گرفت؛ لکن از این موارد که بگذریم، باید دانست که افراط در اتخاذ این رویکرد به نتایجی می‌انجامد که مطلوب خود نتیجه‌گرایان نیز نخواهد بود.

دوم، تصمیم‌گیری پیرامون امکان به کارگیری نتیجه‌گرایی در چالش‌های اخلاقی

مختلف (از جمله در حوزه پزشکی)، در بسیاری موارد، نیازمند آن است که مشخص گردد نتیجه خوب، «چه چیزی» و «در چه سطحی» (فردی یا اجتماعی) تعریف می‌شود؛ تا بدین سؤالات پاسخ داده نشود، بسیاری از جدال‌های نظری، بیهوده ادامه خواهد یافت. هرچند در پاره‌ای از موارد و با نگاهی به رویه اخلاق پزشکی و همچنین رویه قضایی برخی کشورها می‌توان قدر متیقنی از این تعاریف را به دست آورد.

در پایان متذکر می‌شود که در قلمروی اخلاق، هیچ نظریه‌ای حاکم مطلق نیست و در زندگی اخلاقی هر فاعل، نحله‌های فکری مختلف، هر کدام بخشی از حقیقت را در آغوش گرفته، عرضه می‌دارند؛ با توازن بخشی و اولویت‌بندی میان ضرورت‌ها و ارزش‌های اخلاقی مختلف است که می‌توانیم شاهد مناغمه‌ای شایسته و هماهنگ میان نظریات مختلف باشیم و چنین رویکردی، به‌طور تضمینی، بستر دخول اشکالات و ایرادهای متسبب بر هر مکتب فکری از جمله نتیجه‌گرایی را از اساس و ابتدا مسدود کرده و در واقع، به جای «رفع» ایرادات و اشکالات، به «دفع» آنها می‌پردازد.

ملاحظات اخلاقی:

حامی مالی: این پژوهش هیچ کمک مالی از سازمان‌های تأمین مالی دریافت نکرده است.

تعارض منافع: طبق اظهار نویسندگان، این مقاله تعارض منافع ندارد.

بر گرفته از پایان نامه / رساله: این مقاله مستخرج از رساله/پایان نامه نمی‌باشد.

منابع

مهدوی‌نژاد، محمدحسین، و زارع
گنجارودی، مرتضی. (۱۳۹۴).
فایده‌گرایی اخلاقی از دیدگاه هر.
پژوهش‌های مابعدالطبیعی، ۲(۱)، ۱۱۵-
۱۳۶.

Anscombe, Gertrude Elizabeth
Margaret. (1958). Modern
moral philosophy.
Philosophy, 33(124), 1-19.
<https://doi.org/10.1017/S0031819100037943>

Becker, Lawrence C., &
Becker, Charlotte B. (Eds.).
(2001). Encyclopedia of
ethics (2nd ed.). Routledge.

Butler, Joseph. (2006). The
analogy of religion, natural
and revealed, to the
constitution and course of
nature. In David E. White
(Ed.), The works of Bishop
Butler. University of
Rochester Press. (Original
work published 1736)

Carson, Thomas L. (2005).
Ross and utilitarianism on
promise keeping and lying:
Self-evidence and the data of
ethics. Philosophical Issues,
15(1), 140-157.
<https://doi.org/10.1111/j.1533-6077.2005.00062.x>

Dostoevsky, Fyodor. (1993).
The brothers Karamazov
(David McDuff, Trans.).

ارشدی، محمدحسین، کاوندی، سحر، و
جاهد، محسن. (۱۳۹۴). تحلیل و بررسی
فایده‌گرایی عمل‌محور اسمارت.
حکمت و فلسفه، ۱۱(۳)، ۴۳-۷۰.

بادینی، حسن. (۱۳۸۳). فلسفه مسئولیت
مدنی [رساله دکتری، دانشکده حقوق و
علوم سیاسی دانشگاه تهران].

شهریوری، اکبر. (بی‌تا). مبانی فلسفی
سلامت عادلانه (جلسه چهارم،
درس‌نوشتار). بازیابی‌شده در آبان
۱۴۰۱، از [https://3danet.ir/just-](https://3danet.ir/just-health)

/health

عربی، سیده‌ادی. (۱۳۹۴). عدالت در
اندیشه فایده‌گرایان. فصلنامه
روش‌شناسی علوم انسانی، ۸۴(۸)، ۶۵-
۸۶

کاتوزیان، ناصر. (۱۳۹۲). قواعد عمومی
قراردادها (جلد ۴). شرکت سهامی
انتشار.

کاوندی، سحر، جاهد، محسن، و ارشدی
بیگدلی، محمدحسین. (۱۳۹۳). مشکل
محاسبه در فایده‌گرایی: نقد و بررسی
نظریه جی. جی. سی. اسمارت.
پژوهش‌های فلسفی، ۱۴(۱)، ۱۹۵-۲۱۶.

- and the principle of double effect: Three rival criteria to solve vital conflicts in cases of necessity. *The American Journal of Jurisprudence*, 62(2), 209–229. <https://doi.org/10.1093/ajj/aux020>
- Nelson, Michael T. (2015). What the utilitarian cannot think. *Ethical Theory and Moral Practice*, 18, 717–729. <https://doi.org/10.1007/s10677-014-9541-0>
- Nozick, Robert. (1974). *Anarchy, state, and utopia*. Blackwell.
- Nussbaum, Martha Craven. (2006). *Frontiers of justice: Disability, nationality, species membership*. Harvard University Press.
- Pettit, Philip, & Smith, Michael. (2000). Global consequentialism. In Brad Hooker, Elinor Mason, & Dale Miller (Eds.), *Morality, rules, and consequences: A critical reader* (pp. 121–133). Edinburgh University Press.
- Rawls, John. (1999). *A theory of justice* (Rev. ed.). Oxford University Press.
- Ross, William David. (2002). *The right and the good*. Penguin. (Original work published 1880)
- Dworkin, Ronald. (2000). *Sovereign virtue: The theory and practice of equality*. Harvard University Press.
- Ewing, Alfred Cyril. (1948). Utilitarianism. *Ethics*, 58(2), 100–111.
- Hurka, Thomas. (2014). *British ethical theorists from Sidgwick to Ewing*. Oxford University Press.
- Jeske, Diane. (1998). Families, friends, and special obligations. *Canadian Journal of Philosophy*, 28(4), 527–555. <https://doi.org/10.1080/00455091.1998.10717506>
- Kagan, Shelly. (1989). *The limits of morality*. Clarendon Press.
- Lyons, David. (1994). *Rights, welfare, and Mill's moral theory*. Oxford University Press.
- McCloskey, Henry John. (1967). Utilitarian and retributive punishment. *The Journal of Philosophy*, 64(4), 91–110. <https://doi.org/10.2307/2024080>
- Miranda, Alejandro. (2017). *Consequentialism, the action/omission distinction,*

- Margaret Battin, & Anita Silvers (Eds.), *Medicine and social justice: Essays on the distribution of health care* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Thomson, Judith Jarvis. (1990). *The realm of rights*. Harvard University Press.
- Woodard, Christopher. (2019). *Taking utilitarianism seriously*. Oxford University Press.
- (Philip Stratton-Lake, Ed.). Oxford University Press. (Original work published 1930)
- Scheffler, Samuel. (1994). *The rejection of consequentialism: A philosophical investigation of the considerations underlying rival moral conceptions* (Rev. ed.). Clarendon Press.
- Sen, Amartya. (1982). Rights and agency. *Philosophy & Public Affairs*, 11(1), 3–39.
- Sen, Amartya. (1995). *Inequality reexamined*. Oxford University Press.
- Smith, Holly M. (2010a). Measuring the consequences of rules. *Utilitas*, 22(4), 413–433.
- Smith, Holly M. (2010b). Subjective rightness. *Social Philosophy and Policy*, 27(2), 64–110.
- Stauch, Marc, & Wheat, Kay. (2018). *Text, cases and materials on medical law and ethics* (6th ed.). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315168326>
- Stein, Mark S. (2012). A utilitarian approach to justice in health care. In Rosamond Rhodes,